

NI ZA
IZPOSOJO
NA DOM

GORENJSKA V BORBI ZA SVOBODO

GRADIVO JE NA POBUDO OKRAJNEGA ODBORA ZVEZE BORCEV ZBRAL POKRAJINSKI MUZEJ NOB HRANI

NARODNI HEROJ MATIJA VERDNIK - TOMAŽ

- življenjepis -

Rojen je bil 28. septembra 1916. leta na Slovenskem Javorniku kot tretji otrok tovarniškega delavca Tomaža Veranika. Njegovi starši so pred prvo svetovno vojno prišli s Koroškega na Jesenice. Oče je bil pred tem zaposlen v tovarni v Bistrici na Koroškem, ki je bila last KID. (Kranjske industrijske družbe). Bil je razredno zaveden, pošten in borben. Mati Katarina je bila vsa s srcem na strani svojega moža v njegovih stremljenjih za pravice delavskega razreda. Takoj po prihodu na novo službeno mesto na Jesenice je začel vneto sodelovati v delavskih organizacijah.

Že v zgodnji mladosti sta oče in mati začela vzgajati svoje otroke, med katerimi je bil tudi mladi Matija, v naprednem delavskem duhu, v borbo za pravice svojega ljudstva. Osnovno šolo je obiskoval na Jesenicah, kjer je izdelal 6 razredov. Čeprav je imel veliko željo, da bi se še naprej izobraževal, ga oče zaradi številne družine in težkih razmer ni mogel več šolati. Leta 1931 se je zaposlil v tovarni KID kot tekač. Tu se je začelo tudi njegovo politično udejstvovanje. Kakor starši so tudi otroci v prostem času zahajali v Delavski dom. Tam se je spoznal z Gregorčičem, Stražišarji, Mlakarjem, Čufarjem in drugimi naprednimi borci za pravice delovnih ljudi.

Službeno mesto tekača je hitro prerastel. To delo mu tudi ni dovoljevalo, da bi se mogel bolj posvetiti političnemu delu. Zato je zaprosil, da bi se šel učiti strugarja v mehanično delavnico, kar mu je bilo tudi omogočeno. Imel je veliko veselje do knjig, zato je pogosto obiskoval knjižnico in denar, ki ga je zaslužil, mnogokrat dal tudi za knjige. Kupoval si je napredne knjige, se izpopolnjeval v političnem in tudi v strokovnem znanju. Pri tem mu je bil

oče s svojimi praktičnimi nasveti v veliko pomoč in oporo, Ker je bil že zelo zgodaj vključen v napredno delavsko gibanje, je že s 16. letom postal član SKOJ. Deloval je v delavskem kulturnem društvu " Svoboda ", po njegovem razpustu pa v novo ustanovljenem društvu " Enakost " in postal tudi član Upravnega odbora. Toda takratni protiljudski režim je tudi to delavsko društvo razpusstil. V " Enakosti " so bili včlanjeni najboljši tovariši - borci za ideale socializma. To pa je bilo za takratni režim nedopustljivo dejanje. Zato je bilo tudi to društvu razpuščeno. Ustanovili so novo športno društvo " Kovinar ". Med njegovimi ustanovitelji je bil tudi mladi Matija. Bil je ponovno izvoljen v Upravni odbor. Večino svojega prostega časa je posvetil delu v tem društvu. Bil je iniciativen in agilen, zlasti v krogu delavske mladine.

Leta 1938 je bil poklican na odsluženje vojaškega roka v Zemun. Dodeljen je bil k aviatiki. Leta 1940 je rok odslužil in se vrnil na Jesenice. Nadaljeval je s političnim delom. Istega leta je postal tudi sekretar partijske celice v konstrukcijski delavnici Želozarne. Idejno je vodil tudi SKOJ, kjer je vpeljal med člani redni marksistični študij. Skupaj z ostalimi člani KP je nastopal proti nazadnjaškim elementom v delavskih organizacijah. Kljub temu, da je bilo to v tedanji protiljudski državi izredno težavno in nevarno, se je proti njim vneto boril. Branil je svoje politične napore, nje pa razkrinkoval. Udejstvoval se je tudi pri " Rdeči pomoči " in pripomogel, da so delavci v tovarni nabrali velike vsote prispevkov za politično preganjane in njihove svojce. Zato je bil leta 1941 skupaj s svojimi sodelavci interniran v Ivanjico v Srbiji. Tam je bil vse do zloma stare Jugoslavije. Po povratku domov, že v okupaciji, je nadaljeval s političnim delom, seveda že v novih pogojih. Bil je med prvimi organizatorji NOB na Jesenicah. Dobil je nalogo, da dela poleg Jesenic tudi na področju Bleda. Njegovo delo je bilo uspešno.

17. julija 1941. leta se je kot predstavnik Jesenic skupaj

z drugimi udeležil sestanka vodilnih partijskih aktivistov pod Malim Gregorjevcem na Jelovici. Na tem sestanku je bil sprejet sklep za oboroženo vstajo na Gorenjskem. Prvotno mišljenje je bilo, da bi šel za kurirja in držal zveze z Glavnim štabom Slovenije. Toda Jože Gregorčič je bil mišljenja, da ostane na Jesenicah, ker je bil sposoben organizator, predvsem za delo z mladino.

Po tem sestanku je Matija še naprej delal v železarni. Partijsko vodstvo na Jesenicah mu je dalo nalogo, da z'ira orožje in usmerja delavce v partizanske enote. Bil je v stalnem stiku s prvo partizansko enoto na Poljanah in nad Javornikom. Nemški Gestapo je hitro začutil njegovo aktivnost v železarni in ga v septembru 1941 nameraval aretirati. S spretnim manevrom se je izognil aretaciji. Gestapovcu Zwicku, ki ga je prišel aretirat kar v tovarno na delovno mesto, je pri preiskavi v oblačilnici pobegnil. Z vednostjo partije se je začasno umaknil na Koroško v Rož. Tam pa so ga Nemci kmalu zasledili, ga aretirali in odvedli v celovške zapore. Ker mu niso mogli dokazati, da dela za narodnoosvobodilno gibanje, so ga izpustili.

Po tem se je spet vrnil na Jesenice in se ponovno zaposlil v železarni, kjer je bil pod stalnim nadzorstvom. Kmalu so mu bili zopet na sledi. Stopil je v ilegalo in se priključil partizanom decembra 1941. leta. Vstopil je v Cankarjevo četo pod Stolom. Nazivali smo ga Štajzi. Že v samem začetku se je pokazal kot hraber in požrtvovalen borec. Zaradi prevelikih naporov mu je bilo v februarju 1942 dovoljeno, da odide za nekaj časa v dolino na zdravljenje. Ko je bil doma na zdravljenju, je imel v kleti drvarnice pod premogom bunker, kamor se je v sili zatekel. Medtem so Nemci domače odvedli zaradi selitve v šentviške zapore. Njega takrat niso dobili, ker niso delali hišne preiskave.

V aprilu istega leta se je vrnil v partizane. Kmalu po tem je bil imenovan za komisarja Cankarjevega bataljona in pozneje za komisarja Gorenjskega odreda. To funkcijo je oprav-

ljal vse do odhoda na politično delo na Koroško, kamor je odšel februarja 1943. leta.

Pod vodstvom Matije Verdnika, ki je bil komisar in Albina Žemva, ki je bil komandant Cankarjevega bataljona, je bataljon 1942. leta pod Stolom izvršil več pomembnih akcij. Med drugim je porušil železniški most v Mostah pri Žirovnici in tako preprečil dovoz nemških okrepitev proti partizanskim enotam v drugih krajih Jugoslavije.

Poleti leta 1942 je Matija večkrat šel s partizanskimi patroljami na Koroško. Tam je govoril o ciljih oborožene vstaje proti fašizmu. S tem je ustvarjal pogoje za vse širši razmah partizanskega gibanja na Koroškem, posebno v dolini Roža, kjer so ga ljudje dobro poznali in cenili.

Februarja 1943 pa je bil poslan kot stalni aktivist na Koroško, da utrdi osvobodilno gibanje, predvsem v zapadnem delu Koroške. Nadel si je partizansko ime Tomaž, po imenu svojega očeta.

Matija Verdnik - "Tomaž" je bil med prvimi pionirji osvobodilnega gibanja v zahodnem delu Koroške. Ko je prišel kot stalni aktivist na Koroško, se je najprej oglasil v Sp. Bistrici v hiši mizarkega nejstra Ivana Mostečnika, ki ga je dobro poznal. Preko njega si je vzpostavil zveze, potrebne za nadaljno delo v tem kraju. S tem načinom dela je osvajal vas za vasjo in kaj kmalu dosegel pomembne uspehe. Tomaževa osebnost je napravila globok vtis na takojšnje prebivalce. Kaj hitro si je pridobil njihovo zaupanje. Pod njegovim vodstvom so začeli organizirati v Rožu Osvobodilno fronto.

Po prihodu na Koroško se je Tomaž s svojim kurirjem Pavlom nastanil v gozdu za cerkvico nad Bistrico. Tam sta postavila zasilni bivak in prav kmalu novega, malo nad vasjo Mače. Bil je na robu najhnegega snrekovega gozdiča, prav ob poti, ki pelje v Rute. Ta bivak je Tomaž uporabljal skoraj vse leto 1943 in ga Nemci niso izsledili. Takoj je vzposta-

vil zvezo z najbolj-zavednimi Slovenci v Bistrici, Mačah, Svočah in v okolici. Od tam se je čez nekaj časa preselil v vas Mače. Tu je bil iznenoma v hiši družine Križnar in v hiši Jožeta Pernoža. V Pernoževi hiši so takoj ustanovili odbor OF za Mače. To je bil prvi odbor OF v Rožu. Zatem je Tomaž notil iskro osvobodilnega gibanja v Rožu od vasi do vasi. Pod njegovim vodstvom so osnovali odbor OF v Svečah, Št. Janžu, Borovljah in nekaterih drugih krajih. Najmočnejša organizacija Osvobodilne fronte je bila v Svočah. Preko te organizacije je Tomaž organiziral in širil odbore OF tudi v druge vasi.

Aprila 1943 je bataljon, ko se je zadrževal pod Stolon, na pobudo Tomaža izvršil prvo večjo akcijo v Bistrici v Rožu. Zažgali so Gützovo žago, uničili stroje v Junglerjevi tovarni akumulatorjev, obsodili na smrt izdajalca - gozdarja Rohra, ki je bil partizanom stalno za petami, osvobodili iz delovnega taborišča 40 mladih Rusov in zažgali planinsko kočo, imenovano " Celovška koča " na Mačenski planini, ki so jo Nemci uporabljali včasih kot policijsko postojanko.

Uspešne akcije partizanov v Rožu so povzročile, da so se ljudje opogurili in se je osvobodilno gibanje začelo širiti še hitreje. Na področju Roža je zraslo 20 vaških odborov OF, tako v Podgorjah, Št. Jakobu v Rožu, Rutah, Področci, Brnci, Svetni vasi, Belčoveu itd. Ti odbori so razpredli široke mreže svojega delovanja tako, da so segle zveze prav do Celovca.

Partizanski enotam je predstavljala razpredena mreža političnih organizacij, ki jo je ustvaril Tomaž, veliko pomoč. Z njo so bili ustvarjeni mnogo boljši pogoji za uspešno delovanje borbenih partizanskih enot. Tomaž je koroških partizanom dajal navodila za njihove akcije in bil v stalnem stiku z njimi. V svojo politično organizacijo je pritegnil tudi domačine iz Sveč in Bistrice. Po njegovih napotkih so prenašali partizansko literaturo tudi na severno stran Drave. Po njegovi zaslugi je bil že februarja 1943 osnovan Okrožni odbor OF za Rož, ki je obsegal področje do Celovca.

in Beljaka.

Navežal je stike z avstrijskimi antifašisti. Njegovi aktivisti so prodrli prav v gnezdo koroških nacistov, v Celovce, in začeli tudi tam organizirati odpor proti nemškemu fašizmu.

Jeseni leta 1943 je Tomaž že tako utrdil položaj v Rožu, da je začel uspešno prodirati tudi čez Dravo. Tu je z bogatimi osebnimi izkušnjami pomagal tamkajšnjim aktivistom utrjevati organizacijo OF. V decembru 1943 je bil organiziran Oblastni komite za Koroško, katerega član je postal tudi Tomaž. Odšel je preko Drave za dalj časa. V najtežjih pogojih nacističnega terorja je tu skupaj z drugimi aktivisti organiziral vaške odbore OF na Gurah, to je na ozemlju med Dravo in Vrbskim jezerom, nedaleč od Celovca. Narodnoosvobodilno gibanje se je, čeprav s težavo, naglo širilo. Med koroškimi Slovenci se je krepil odpor proti fašizmu.

Po njegovi zaslugi so bili doseženi veliki uspehi. Narodnoosvobodilno gibanje na Koroškem je začelo zajemati vse večjo širino. Dne 28. januarja 1944 so Oblastni komite Komunistične partije za Koroško v novozgrajenem bunkerju na vzhodnem pobočju Mušenika v dolini Suhe napadli Nemci. Tomaž se je skupaj s svojimi tovariši unikal, toda bil je sredi največje strmine hudo ranjen v levo nogo. Krogla mu je zdrobila kost v stegnu in mu je noga popolnoma odpovedala. Njegovi tovariši so ga od mesta, kjer je bil ranjen, do Mostečnika v Sp. Bistrico nosili več kot deset ur. Doktor Mirko je ukrenil vse potrebno, da je ena od Mostečnikovih hčera iskala zdravila pri dr. Marčiču na Jesenicah. Ker doktorja prvi dan ni dobila, se je naslednji dan vrnila. Dr. Marčič se je jezil zaradi zapoznele intervencije in dal potrebno injekcijo. Injekcija je bila zaradi močno zastrupitve prepozna. Dne 2. februarja 1944 ob dveh zjutraj je zaradi zastrupitve podlegel rani. Začasno je bil pokopan v smrekovem gozdu ob Dravi pod vasjo Sp. Bistrica.

Po osvoboditvi, 17. junija 1945, so koroški Slovenci v slav-

nostnem sprevedu prenosli truplo junaškega borca in prvega organizatorja NOB na Koroškem na pokopališče v Svočah v Rožu, kjer je sedaj pokopan. Na spomeniku, ki stoji na skupnem grobišču, je vzdana speminska plošča z besedilom:

Slava sinu domovine
prvoboreu
narodnemu heroju
Matiji Verdniku - Tomažu
NOZB Jesenice

Le z uspoštovanjem vsega njegovega dela je mogoče pravilno oceniti resnično vrednost partijskega delavca, kakršnega je predstavljal v narodnoosvobodilnem boju Koroške koroški rojak, delavec jeseniške železarnice, prvoborec Matija VERDNIK - Tomaž.

20. decembra 1951 je bil proglašen za narodnega heroja.

Viri: Janko Verdnik, Janez Weiss, Ivan Vovk - Živan,
Ivan Bortoneclj. - Johan, Janez Kmet - Mirko,
Dušan Pirjovec - Ahac, Boris Praprotnik - Pavle,
Mara Gerkman - Kramar.

SPOMINI BORISA PRAPROTNIKA - PAVLETA NA NARODNEGA
HEROJA MATIJO VERDNika - TOMAŽA

Oče in mati Matije Verdnika - Tomaža sta bila koroška re-
jaka. Na Jesenice sta prišla že v stari Avstriji. Oče se
je zaposlil v jeseniški tovarni. Njun sin Matija je že v
stari Jugoslaviji večkrat zahajal na Slovensko Koroško.
Prav tako so njega in njegovo družino večkrat na Jesenicah,
obiskali njegovi znanci in sorodniki s Koroške. Te zveze so
bile še bolj pogoste potem, ko so Nemci okupirali Gorenjsko
in so se pri nas že začele priprave za NOB. O vsem tem mi
je Tomaž pripovedoval, ko sva skupaj začela delati na Ko-
roškem. Govoril mi je tudi o osvoboditvi Koroške in njeni
priključitvi k Jugoslaviji.

V juniju 1942 je Tomaž odšel s patroljo na Koroško z name-
nom, da tam vzpostavi prve zveze za osvobodilno gibanje.
Cankarjev bataljon, katerega komisar je bil, se je takrat
nahajal pod Hruščansko planino. Po prihodu na Koroško se
je oglasil pri svoji teti Nani v Bistrici. Poiskal je tudi
svojega bratranca in še nekatere druge znance. Povedal jim
je, s kakšnim namenom prihaja. Propričeval jih je, kako po-
trebno je, da tudi Korošci začnejo misliti na borbo proti
fašizmu. Ko si je ustvaril prve zveze, je tovarišem, ki jih
je povezal, obrazložil program NOB in jim izročil nekaj par-
tizanske literature. Nato se je vrnil na Gorenjsko. Z njimi
je potem vzdrževal stalne stike preko znancev in svojcev z
Jesenic in usmerjal njihovo delo.

Za stalnega aktivista je bil Tomaž poslan na Koroško 9. fe-
bruarja 1943. Z njim sem odšel tudi jaz. Proti Koroški sva
krenila s sedeža Okrajnega komiteja Jesenice, ki je takrat
taboril za Ajdno nad vasjo Potoki. Šla sva preko Potoške
planine, Bevšce in Medjega dola preko Karavank in zvečer

prispela v Bistrico v Rožu. Tu sta naju pri cerkvici nad Bistrico pričakala dva Tomaževa sorodnika. Bila sta o najinem prihodu obveščena. Tomaž mi je pripovedoval, da sta bila oba člana avstrijske socialistične stranke. Dva dni sva se zadržala pri Tomaževi teti Nani. Stanovala je dobrih 20 m od žandarmerijske postojanke v Bistrici. Nato sva kronila na Mačenski vrh. Naredila sva si majhen bunker iz smrekovih vejic in to tako skrbno, da ni prepuščal niti dežja še manj pa snega. Poleg tega bunkerja sva postavila kamenito ognjišče kar na prostem, kjer sva si kuhala. Tomaž je takoj začel obnavljati stare in postavljati nove zveze med koroškimi Slovenci. Stopil je v stik z Bovčajevimi na Mačah in z Mišlovcem v Svečah, preko katerega je dobil zvezo z Gurami, nato v Šentjanžu pri Vajsu, od koder je dobil zvezo tudi s Celovcem. Postavil je zvezo z vasjo Trnje in preko tovariša Olipica vzpostavil zvezo z boreveljskimi antifašisti. Jaz sem redno vzdrževal zvezo z Okrajnim komitejem Jesenice. Kot mi je znano, je preko te zveze Tomaž obveščal Oblastni komite za Gorenjsko o političnem položaju na Koroškem. Kmalu po najinem prihodu na Koroško je bil poslan Tomažu v pomoč tudi Tomi. Če se prav spominjam, je vzdrževal zvezo z aktivisti na Jesenicah. Med temi je izbiral predvsem ljudi, ki so imeli sorodnike ali znance na Koroškem. Te je vezal na direktne zveze s Tomažem ali pa je preko njih širil mrežo pristašev OF na Koroškem. V začetku aprila se je naši skupini priključil Čero, doma iz Sveč, ki je živel kot emigrant v Jugoslaviji.

Ponladi je Tomaž po zvezi dobil manjši šotor, ki smo ga postavili kakih 500 m višje, tik pod Mačenskim vrhom. Kuhinjo smo napravili iz smrekovega lubja. V to naše taborišče je bil poslan v začetku poletja tovariš Ante, ki ga je Tomaž zadolžil, da skupaj s Čeron vzdržuje zveze z zapadnim delom Koroške. V avgustu je prišla tudi tovarišica Mara. Za njo je prišel Mirko, nato pa tovariš Borut in Šinen. V tem taborišču smo bili do jeseni 1943. leta. Tomaža so med letom večkrat poklicali na Oblastni komite na Gorenjsko na poročanje. Vsakokrat sem ga peljal čez Karavanke in ga na

gorenjski zvezi počakal, nato pa z njim odšel na Koroško.

V jeseni sva s Šimonom zgradila nov lesen bunker v vznožju Mačenskega vrha, nedaleč od vasi Mače. Tu je bila nato osnovana partizanska tehnika. Tam smo za partizane in aktiviste razmnoževali radijska poročila in tudi ostalo partizansko literaturo. Pisalni stroj Adler sem za tehniko prinesel z Gorenjske preko Karavank na Koroško.

V oktobru 1943. leta je prišla na to področje večja partizanska skupina, med katerimi je bil tudi tovariš Ahac, ki je bil določen za sekretarja Pokrajinskega komiteja. Prišli so še Mišo, Marko, Majski, Jože, Feliks in drugi. Skupaj z njimi smo napravili večji bunker na ustju doline Male Suhe nad vasjo Sveče. Ena skupina teh partizanov je bila takoj poslana proti zapadu, v smeri Šent Jakoba, Ledenic in Beljaka. Med tistimi, ki so šli proti zapadu so bili Igor, Jože, Ludvik, Feliks in drugi.

V novo zgrajeni bunker v Mali Suhi pa so koncem decembra 1943 prišli novi tovariši, med njimi Johan, Kostja, Zmago in Janez. Ker je bil ta bunker ponovno pretesen, smo v prvi polovici januarja dobili nalogo, da najdemo mesto za nov bunker, ki naj bi služil samo Oblastnemu komiteju za Koroško. Prostor smo izbrali na "Farovškem", na vzhodni strani Mušenika v Mali Suhi. Ta bunker je bil dograjen okoli 20. januarja 1944. Čez nekaj dni smo se vanj vselili.

28. januarja 1944 so nas Nemci zasledili in napadli. Jaz sem takrat ležal laže ranjen na pogradu. Ko nam je Igor sporočil, da se nedaleč od bunkerja nahajajo Nemci in se počasi približujejo, so vsi takoj zgrabili za orožje in skočili iz bunkerja. Nemci so seveda takoj udarili po tovariših. Prav tako pa je bilo že pričakovati, da jim odgovarja mitraljez našega zaščitnega voda. Kouse je zunaj vnela borba, sem se še vedno obuval v bunkerju. Pobral sem nekatere stvari v nahrbtnik, da jih odnesen. Vedel sem, da so Nemci prepričani, da v bunkerju ni nikogar več. Ko pa je dosegla borba vrhunec, sem se natovorjen z nahrbtnikom nenadoma pognal iz

bunkerja. Mislim, da me Nemci v začetku niso opazili, ker so bili obrnjeni proti unikajočim se tovarišem. Ko pa so me opazili in oddali name nekaj strelcev, sem že dobil primeren zaklon. Ko sem prišel izven območja nemških krogel, sem se stisnil pod skalo, pred katero sta rasli dve nizki, s snogom zapadeli smreki in crazoval, kako so Nemci z bombami razbijali bunker.

Ker so bili Nemci čisto blizu, se seveda nisem mogel nič premakniti. Niso me izsledili. Zaščitilo me je to, ker je bil sneg vse naokrog-progažen. V tem zavetišču sem čepel nepretrgno do večera. Čoprav je bil hud mraz, ga zaradi nepetih živcev nisem občutil. Živel sem v prepričanju, da se se tudi ostali srečno unaknili. Drugi dan sem zvedel, kaj se je zgodilo. Novica, da je Tomaž težko ranjen, me je močno prizadela, zlasti zato, ker sem bil v začetku povsod njegov spremljevalec in sva skupaj začela orati ledino za osvoboditev slovenske Koroške. Ko sem čez nekaj dni zvedel, da je umrl, mi je zastal dih. Nisem mogel verjeti, da ga ne bom nikdar več videl in nikdar več slišal njegovih tovariških nasvetov in njegovega odločnega stališča, da moramo v tej borbi zmagati.

Zapisal:

Ivan Bertoneclj - Jahan

Seznam partizanskih imen, ki so bila uporabljena v tekstu:

Pavel	- Praprotnik Boris, Jesenice - Potoki
Toni	- Vovk Ivan - Živan, Jesenice
Čero	- Čero Aleksander, Kočevje
Ante	- Štrunfelj Tonček, Jesenice - Planina
Mara	- Gerkman Mara, por. Kramar, Bled
Mirko	- Kmet Janez, Ribnica
Borut	- Egon Remec, Ljubljana
Šinen	-
Ahac	- Pirjevec Dušan, Ljubljana
Mišo	- Runko Stane, Ljubljana
Marko	- Primožič Franc, Ljubljana
Majski	- Žemva Ivan, Bled - Gorje
Jože	- Košir Jože, Novo mesto
Feliks	- Ribnikar Kristelj, Ljubljana
Igor	- Pernuš Polde, Bled
Ludvik	- Ber Ludvik, Bled
Johan	- Ivan Bertoncelj, Dobrava pri Kropi
Kostja	- Bizjak Stane, Ljubljana
Zmago	- Zupančič Alojz, Kranj
Janez	- Kranjc Janez, Cerknica.

Ivan Bertoneclj - Johan

ZADNJA POT RANJENEGA NARODNEGA HEROJA
MATIJE VERDNika - TOMAŽA

Ko je bil v jeseni 1943 organiziran Oblastni komite na slovenskem Koroškem, je bil v ta partijski forum vključen tudi Matija Verdnik - Tomaž. Že vse leto 1943 je delal kot politični delavec na slovenskem Koroškem. Komite je imel svoj sedež nedaleč od vasi Sveče v Rožu, v dolini Suhe. Skupaj s političnimi delavci in kurirji je imel zgrajen začasni bunker. Zima se je bližala z veliko hitrostjo. Prišlo je nekaj novih tovarišev. Sledi v snegu je bilo vedno več. Komite se je odločil, da zgradi nov bunker v tej dolini. Prostor je bil izbran v razmeroma dostopnem kraju na vzhodnem pobočju Mušenika, kjer je bila v neposredni bližini tudi voda.

V novo zgrajeni bunker smo se vselili sredi januarja 1944. Kmalu nato je bilo tam organizirano posvetovanje med Oblastnim komitejem za Koroško in zastopniki avstrijske partije. Posvetovanja sta se udeležila član avstrijskega OK, in član Pokrajinskega partijskega vodstva za Koroško. Posvetovanje je trajalo vso noč. V zgodnjih jutranjih urah sta predstavnika avstrijske partije odšla z našim kurirjem.

Nemci so nekajkrat križarili po Mušeniku. Sumili so, da se v dolini Suhe nahaja partizanska postojanka. Zaradi naše previdnosti je niso mogli izslediti. Ko je zapadel nov sneg, so izkoristili priložnost in hodili v strolcih po Mušenikovem hribu, kjer so končno prišli na sled, ki je vodila v naše taborišče.

Ker so Nemci običajno napadali le v jutranjih urah, smo tudi stražo držali do desete, včasih pa tudi do dvanajste ure. Bilo nas je sorazmerno malo. Na dan, ko so nas Nemci

napadli, pa smo temu posvečali še manj pozornosti. Zaradi novega snega sledi skoraj ni bilo. Vsi smo se nahajali v bunkerju in prebirali literature, ki jo je pred dnevi prinesel z Gorenjske kurir Pavle. Le Igor, ki je bil takdan naš kuhar, je tekal sem in tja in pripravljat kosilo. Ko je pri svojem delu odšel iz bunkerja, se je nenadoma vrnil in sporočil, da se dobrih 20 metrov od našega taborišča nahajajo Nemci in zelo previdno in počasi prodirajo po sledi. Imeli so namen, kot smo imeli že nekaj izkušenj od prej, da se na tihem približajo bunkerju in ga zasujejo z bombami. Vsi naenkrat smo skočili in zgrabili za orožje. Preskočili smo malo grapico, kjer je bil studenec, in naprej po pobočju na nasprotni hrib. Od tam smo imeli največ možnosti obrambe in unika. Le kurir Pavle je ostal še v bunkerju, ker je bil lažje ranjen in se je umaknil za nami. Ko so Nemci opazili naš alarm, so v hipu vžgali na nas s puškomitraljezi in puškami. Čeprav pod hudim obstreljevanjem, smo se srečno prebili kakih 50 metrov od taborišča. Zaščita Oblastnega komiteja je začela Nemcem odgovarjati z mitraljezom in je s tem njihov naval precej paralizirala. V tem hudem strelnem ognju je na uniku naenkrat klečnil Tomaž. Ni se nogel več premakniti. Unikali smo se v precejšnjem razmaku. Vsak izmed nas je gledal, da bi bil čimprej izven območja nemških krogel. S tem, da je bil Tomaž ranjen, smo prišli v mnogo težji položaj. Vrnili smo se nazaj in ga na vsak način hoteli izvleči. Ker pa je bila zelo velika strmina, Tomaž pa sorazmerno težak in si sam ni nogel nič pomagati, smo ga z veliko težavo med žvižganjem nemških krogel vlekli proti vrhu. To nam je onemogočal naš mitraljez, ki je uspešno odgovarjal napadajočin nemškim policistom. Med našim prebijanjem po hribu navzgor smo poslali dva tovariša naprej, da ugotovita, če je na vrhu grebena kaj sumljivega in nas pravočasno opozorita na morebitno nevarnost.

Končno smo prispeli na vrh, vendar nočno upehani in mokri od debelega snega. Začeli smo razmišljati, kaj naj napravimo z ranjencem. Na Koroškem takrat še nismo imeli organizi-

rane nobene bolnice. V mislih smo imeli tudi to, da je Tomaž težko ranjen in ga moramo spraviti v dolino, kjer mu bo možno nuditi tudi zdravniško pomoč. V iskanju te rešitve je sodeloval tudi Tomaž sam. Pretresal je svoje znance s Koroške ter predlagal, da ga odnesemo v Sp. Bistrico k mizarju Mostečniku s priporo, da ni posebno kompromitiran in bo tan zdravljenje najbolj varno. Ker smo menili, da je ta predlog od vseh najbolj realen, smo se zanj odločili.

Nova težava je nastopila v tem, da nismo imeli nosil. Nahačali smo se precej visoko. Znašli smo se. Odsekali smo nekaj smrekovih kapnikov in okoli njih ovili šotorska krila. Nanje smo naložili ranjenega Tomaža, ki se je zvijal v hudih bolečinah. Na pot smo krenili med drugo in tretjo uro popoldne. Vseh nas je bilo po številu le deset. Ker pa smo se morali spustiti navzdol kakih 400 metrov in smo zaradi varnosti izbrali smer v dolino kar po gozdu brez poti, smo uvideli, da bo to zelo težavno. V največji strmini smo porabili za prenos ranjenca na višinski razliki 150 metrov gotovo dve uri. Počasi smo se pomikali proti dolini in se, v nošnji pogosto menjavali. Prva dva sta imela nosila na ramenih, zadnja dva pa sta nosila počasi pomikala skoraj po snegu. Ostali smo bili ob strani za primer, če bi komu sporenilo, da Tomaž ne bi zdrknil z nosil, se povalil po bregu in se s tem še bolj poškodoval.

Ko smo prišli v nižinsko področje, je bil že skoraj popoln mrak. Tomaž nas je opozoril, naj se odpočijemo. Po odmoru smo krenili v smeri železnice, ceste in Drave. Tudi tu zaradi varnosti nismo izbirali poti, pač pa smo šli skozi gozd in pašnike. Ti so na Koroškem večinoma ograjeni in imeli smo težave s prenašanjem Tomaža čez plotove. Ker smo se že nahajali v več ali manj ravninskem področju, smo morali biti mnogo bolj pozorni, da bi nas kaj ne iznenadilo. Zato smo poslali patrolo predhodnico. Tovariša, ki sta bila v izvidnici, sta istočasno tudi ugotavljala, kje so lažji prehodi.

Svetla noč nam je pri tem našem pohodu mnogo pomagala. Isto-

časno pa nas je spravljalala tudi v nevarnost, da nas sovražnik opazi, nam sledi, nas napade in s tem oteži položaj ali pa celo prepreči, da izvršimo svojo tovariško in partizansko dolžnost. Imeli smo tudi primere, da smo se zaradi težke prehodnega terena, goščav, jarkov in drugega morali vračati in nato na drugem kraju nadaljevati pot. Tonaž je vse to prenašal z veliko voljo in potrpežljivostjo, čeprav je imel v stegnu popolnoma zdrobljeno kost in mu je noga kljub naši skrbi večasih omahnila preko nosil.

Okoli desetih zvečer smo se prebili po dolini Suhe pod Podgorjami in Svečani naprej do železnice. Nosila smo položili na tla in počili. Medtem so trije tovariši zelo previdno pregledali teren, da ni norda na progi zaseda ali patrolja. Čez dobrih deset minut se je eden od teh vrnil in sporočil, da je vse v redu. Na vsaki strani nameravanega prehoda smo postavili strežarja, da bi nas opozoril, če bi kaj iznenada prišlo. Prijeli smo nosila in krenili proti železnici. Za prehod je bil teren še kar ugoden. Le žica za zapiranje zapornice nam je povzročila nekaj težav. Prekoračili smo železnico in že nadaljevali pot v smeri ceste, ki je bila od železnice oddaljena le 300 metrov.

Tovariš Majski, ki je bil vođa zaščite Oblastnega komiteja, je takoj stopil naprej do ceste in tam opazoval iz neposredne bližine, če je kaj posebnega. Ugotovil je, da je na drugi strani ceste težko prehodni grebenast teren in goste grmovje. V tem času smo se že tudi mi z ranjenim Tonažem približali cesti in se posvetovali, kaj naj napravimo. Po kratkem razmišljanju smo se odločili, da gremo kar po cesti nekaj sto metrov. S tem bi prihranili na času, kajti pred nami je bila še dolga pot. Majski je takoj odredil Stanka v zaščitnico. Sam se je odločil, da gre pred nami z mitraljezon. Že smo nosila spot dvignili in krenili v smeri ceste, ko naenkrat zagledamo iz smeri Podgorij žaromet prihajajočega nemškega avtomobila. Stisnili smo se v gozdu k tlu in čakali, da avtomobil odide mimo. Brž ko je odpeljal

avtonobil mimo nas, smo že zagledali žaromet iz nasprotno strani prihajajočega avtomobila. Za trenutek smo osupnili in se spogledali. Bili smo zaskrbljeni. Razmišljali smo, kaj bi napravili, če bi nas kaj takega doletelo na cesti v snegu. Odločati smo morali hitro. Ko je šel avtomobil mimo, smo takoj stopili na cesto, dali nosila na ramena in, hitro krenili. Nismo smeli odlašati, kajti čas je tekel zelo hitro. Čeprav smo drugače češče počivali in se nujali, smo pri nošnji na cesti stremeli, da čimprej prehodimo najbolj nevarni del poti. V kritičnih trenutkih je človek mnogo bolj vzdržljiv kot v normalnih priložnostih. Zato tudi to pot ni nihče dosti mislil na težave. Vsak izmed nas je težil za tem, da cesto čimprej zapustimo. Šli smo pač po cesti, na kateri sta se pred nekaj minutami srečala dva nemška avtomobila. Od teže in napetih živcev so se nan tresle noge. Toda z vztrajnostjo in zavestjo, da moramo spraviti Tomaža na varno, smo končno uspeli preiti tudi to najbolj nevarno področje. Vsem se nan je odvalil kamen od srca, ko smo upohani videli, da gozda na levi strani ni več. Tovariš Najski je obstal pri cestnem kamnu, kamor je postavil tudi mitraljez. Dal nan je znak, da zavijemo s ceste v levo. Z veliko naglico so nan je približal tudi tovariš Stanko, ki je bil v zaščitnici.

Najtežji del poti je bil za nami. Do predvidenega cilja smo ineli še kako 4 km. Od mesta, kjer smo zavili s ceste, do Drave ni bilo daleč. Njej smo se hoteli čimbolj približati, ker je bila zelo svetla noč in smo morali dobiti čimprej primerno kritje. Na obrežju Drave smo delali precejšnji ropot. Tam je sneg že zmrznil. Toda ropot čevljev je ublaževalo šumenje Drave. Sreča je bila, da v tem kraju ni nobenih naselij in je ob Dravi teren precej pogrobljen, da nas iz polja, kjer je bila cesta, ni bilo mogoče videti. Ko smo prišli do Drave, smo ineli krajši počitek. Ura je v Svečah, bila ravno polnoč. Tovariša Tomaža je noga začela močno bolati in otekati. Krenili smo v smeri Sp. Bistrice. Ker smo sedaj hodili v glavnem že po ravnini, smo vsi dobili vtis,

da je naš cilj pravzaprav že dosežen. Da nismo mogli kreniti hitroje, je bil vzrok v tem, da smo ob Dravi spot pogosto naloteli na plotove, ki ločijo enega nojača od drugega. Bili so potegnjeni prav do Drave. Od časa do časa smo se morali izogibati tudi gostim zanočvirjenim predelom, do katerih je segala Drava. Čeprav se bila ta nočvirja v glavnem zarz-njena, prehod preko njih zaradi tankoga ledu ni bil varen.

Ko smo se že zelo približali cilju, ura je bila blizu dveh ponoči, se je zaradi luninega zahoda tudi nočno sternalo. To nam je povzročalo določene težave. Tam ni bilo nobene poti in je bilo zaradi grobega terena prenašanje ranjenca še težje. Končno smo prispeli v vas Sp. Bistrica. Našli smo Mostečnikovo hišo, ki je tik ob nočno deroči in šumoči Bistrici. Ker domačih nismo mogli priklicati, smo Tomaža nesli v njihovo shrambo, ki je bila slučajno odprta v drugi manjši stavbi. Dr. Janeza Kmeta - Mirka smo določili, da ostane pri Tomažu in zjutraj, ko bodo Mostečniki vstali, uredi vse potrebno, da ga spravijo na toplo in mu po možnosti oskrbe zdravniško pomoč.

S tem je soglašal tudi Tomaž, ker je vedel, da drugače ne moremo storiti. Težko nam je bilo, ko smo se morali posloviti. Vsakomer izmed nas je stisnil roko in dejal: "Držite se "!

Posloveli smo se tudi od tovariša Mirka, ki je prevzel zelo težko nalogo. Odšli smo, da bi lahko pravočasno, pred jutranjim svitom, prišli v gozdnati predel Žingarice. Tam smo nadaljevali borbo in napredovali po načrtani Tomaževi poti za osvoboditev dežele Miklovo Zale - naše prelepe slovenske Koroške.

Janez dr. Kmet - Mirko

SMRT NARODNEGA HEROJA MATIJE VERDNIKA - TOMAŽA

Sredi noči, bilo je morda ob dveh ponoči, smo prinesli Tomaža v Spodnjo Bistrico. Previdno smo metali najhne kope snega v okna Mostečnikove domačije, da bi zbudili domačo, brez večjega hrupa. Bali smo se, da nas ne bi slišali sosede. V hiši je za trenutek posvetila luč, vendar takoj zopet ugasnila. Vedeli smo, da se nas opazili, odpreti pa niso upali, saj v temni noči niso mogli razločiti, kdo kliče. Lahko bi bili Nemci preoblečeni v partizane, kar se je v tistih časih pogosto dogajalo. Stali smo v zavetju hiše, sredi vasi, v kateri bi nas lahko vsak trenutek presenetila nemška patrulja.

Posvetovali smo se, kaj nam je storiti. Odločili smo, da ostanem pri Tomažu in zgodaj zjutraj obvestim Mostečnikovo o Tomaževi nesreči. Prenesli smo Tomaža v najhno shranbo, ki je bila na srečo odprta. Molče smo si stisnili roke in tovariši so odšli, da še do dneva pridejo v stari bunker nad Mačani.

Tomaž je ležal na zasilnih nosilih in stiskal zobe od bolečin in mraza. Čeprav je bil dobro obločen, sem ga ogrnil še s svojim kratkim zinskim površnikom. Bila sva premočena od snega in potu in od obeh se je kadila sapa. Oba sva bila lačna in žejna. Stikal sem po temni shranbi in našel nekaj jabolk, ki so nama gasila žejo, še posebno Tomažu, ki je izgubil mnogo krvi.

Počasi so tekale nočne ure. Skozi priprta vrata sem prisluškoval v tiho noč. Pogovarjala sva se šepetaje. Premlevala sva preživeto borbo, dolgi in naporni marš in mislila na našo sled, ki je nedaleč prečkala cesto in se ob Dravi zgubi-

la v vasi. Tomenkovala sva se, kaj bi bilo storiti, če bi Nenci naleteli na sled in naju našli v skrivališču. V tem primeru nama ne bi preostalo drugega kot sprojeti borbo in zadnji naboj prihraniti zase. Trav gotovo se je streljanje z Mušenika slišalo v dolino in brez dvoma je bila posadka na policijski postojanki v stalni pripravljenosti.

Zvezdnata januarska noč se je počasi odmikala. Mraz je bil proti jutru vedno hujši in je vse bolj ščipal v prozorna ušesa. Na obzorju se je pričelo svetlikati. Skromni občutek varnosti pod okriljem noči je plahnel, čim bolj se je danilo. Bila sva v strahu, da ne bi domači vstali prepozno, ko bo že dan. Takrat bi bilo težko neopraženo priti v hišo.

Ob šesti uri zjutraj je v hiši zagorela luč in so se odprla vožna vrata. Stopil sem v hišo in povedal, kdo sem in da leži Tomaž težko ranjen v shranbi. Povedal sem jin, da mora na vsak način priti v toplo sobo, kjer mu bo možno nuditi potrebno pomoč. Brez besed sta odšli z nenoj Mostečnikovi čokleti in ga pomagali prenesti v podstrešno sobico. Preoblekli smo ga v suho perilo in položili v posteljo. Šele takrat sem lahko pregledal rano. Bila je drobna vstrelna rana kakih deset centimetrov nad levim kolonom. Krogla je zdrebila stegonico in obtičala v nogi.

Napisal sem pismo za dr. Viktorja Marčiča na Jesenicah. Popoldne se je odpeljala na Jesenice ona Mostečnikovih hčera. Zvečer se je vrnila. Prinesla je Krenarjevo opornico, navce, nekaj povojev in brizgalko ter nekaj ampul morfija. Tomaža je rana zelo bolela. Tonoči mu je noga pričela otekati. Narahlo sem jo privezal na opornico. Odločil sem se počakati, da oteklina splahne, nato mu napraviti navčev ovoj.

Drugi dan popoldne se je Tomaž počutil zelo slabo. Oteklina ni splahnela, postajala je vse večja in večja. Noga ga je strašno bolela. Stiskalo ga je okrog srca. Postal je bled in nemiren. Ko sem mu hotel dati injekcijo morfija, mi je po neodrodnosti razbil brizgalko. Tako mi nisem mogel olajšati bolečin. Hotel se je za vsako ceno ustreliti. Moral sem mu od-

vzeti orožje. Tolažil sem ga, da je pri vsaki težji rani zelo težko prve dni in da bolečine pozneje popustijo.

Tretji dan je dobil Tomaž znake težke zastrupitve krvi. Popoldne se mu je pričelo blesti. Govoril je v pretrganih stavkih. Klical je svoje domače in prijatelje ter postajal vse bolj in bolj nemiren. Sedel sem ob postelji. Držal sem ga za roko in tudi sam strašno trpel. Teragati mu nisem mogel. Edino hiter prevoz v bolnico bi ga morda lahko rešil smrti. Prevoz v bolnico pa bi pomenil smrt ne samo zanj, temveč tudi za tiste, ki bi ga pripeljali. Švabi v Rožu so vedeli, kdo je Tomaž.

Tretjo noč okrog ene je izdihnil. Zaprl sem mu oči in brez noči obsedel ob postelji. Mostečnikovi so slutili, da je Tomaž slab, vendar na najhujše niso računali. Nisem jih budil sredi noči. Ostal sem sam z mrtvim tovarišem. Smrt soborca je strašna stvar, čeprav sredi vojne sam ne veš, kaj te čaka. Tomaž je omahnil v smrt v svojem polnem življenjskem polotu, prav takrat, ko so se pričeli kazati plodovi njegovega dela po vseh slovenskih vaseh v Rožu. Koroška mu je pričela hvaležno vračati tisto, kar je žrtvoval zanj. Utrdili so se odbori OF in vsi Slovenci so bili pristaši NOB. Vzpostavljeno je bilo enotno politično vodstvo za vso deželo. Porušili so se partizanski bataljoni, vanje so vstopali domači in pobegli nemški vojaki.

Ko so Mostečnikovi zjutraj vstali, sem jim povedal, da Tomaža ni več. Vsi smo jokali. Še v temi smo ga prenesli iz hiše v shrambo, v kateri sva čakala tisto usodno noč. Zjutraj je odšla domača hčerka na dve zvezi. Najprej na Mače, kjer je oddala sporočilo, naj pride partizanska patrulja, ki bo Tomaža pokopala. Zatem je odšla na Gure, kjer je sporočila brodniku, naj čaka na zvezi, da ne prepelje čez Dravo.

Tomaž je bil pokopan v zasilnem grobu za Dravo v Sp. Bistrici. Po osvoboditvi je bilo truplo prenešeno in pokopano v skupnem grobišču v Svečah v Rožu.

NARODNI HEROJ TEREZIJA DRAGAR - REZKA

- Življenjepis -

Rojena je bila 16. novembra 1913 v Ljubljani kot nezakonska hči revne delavke Terezije Južina. Že v rani mladosti je okusila vse težave, ki jih je prinesel tedanji družbeni red in v zvezi s tem tudi krivice tega življenja. To je vsekakor vplivalo na njeno politično orientacijo in iskanje izhoda iz tega stanja. Kot tekstilna delavka v tovarni "Eifler" v Ljubljani je spoznala trdoto delavskega življenja v kapitalistični Jugoslaviji. To jo je privedlo do tega, da se je že od rane mladosti z vsem srcem priključila boju delavskega razreda. Postala je v svojih smotrih odločna in neustrašna, v boju za pravice delovnega ljudstva dosledna in neizprosna. Kot mlada delavka je bila zelo zgodaj v delavskih organizacijah, ki jih je skupaj s svojimi somišljeniki organizirala. Vodila je stavke in demonstracije tekstilnih delavk v Ljubljani. Zaradi aktivnega političnega dela je bila večkrat zaprta in preganjana.

Osebnostno skromna in poštena, toda pogumna in odločna, je kmalu dobila velik vpliv, zlasti med tekstilnim delavstvom. Bredeno je nastopala ne le v svoji tovarni in bližnji okolici, ampak povsod, kjer je sodelovala v političnih manifestacijah in delavskih stavkah v boju za pravice. Sodelovala je pri organizaciji tekstilne stavke v Kranju, ki je nato zajela vso Slovenijo. Podjetnik je hotel odpeljati iz tovarne več vagonov natovorjenega blaga. Da bi to preprečila, je organizirala, da so delavke skupno z njo legle na tračnice in s tem preprečile odvoz blaga. Vodila je akcijo za zbiranje hrane za stavkujoče pri okoliških kmetih, da bi bil s tem čin bolje zagotovljen uspešen izid stavke. To njeno delovanje je

bilo najlepše spričevalo za vstop v prve vrste borcev delovnega ljudstva, v vrste komunistov.

Leta 1937 so jo sprejeli v KPJ. Kot partijka je nato nadaljevala delovanje še z večjim članom v delavskih kulturnih društvih " Svoboda " in " Vzajemnost ", kjer je izkoristila vsako priliko za dvig razredne zavesti delavcev. Njena posebna naloga je bila organizacija žena, do katerih je imela zelo pri-meren odnos, vključevala jih je v razne akcije, ki jih je organizirala partija.

Leta 1936 do 1937 je sodelovala pri organiziranju prostovoljcev za Špansko republikansko vojsko, kamor se je tudi sama prijavila.

Leta 1939, ko je partija organizirala " protidraginjske " demonstracije, ji je uspelo, da jih je organizirala v Ljubljani, kjer je takrat delalo večje število žena, ki so sodelovale v demonstracijah.

Vse do začetka vojne je bila vedno v prvih borbenih vrstah delavskega razreda in zaradi svojega revolucionarnega dela v stari Jugoslaviji stalno preganjana in večkrat zaprta.

Po okupaciji je neutrudno nadaljevala s političnim delovanjem v pripravah za NOG. Pridobivala je vedno več pripadnikov, NOG, med temi posebno žene, predvsem v Ljubljani in ljubljanski okolici.

Polog delovanja za Osvobodilno fronto je mnogo doprinesla s svojim neutrudnim in skrbnim delom pri pripravah za narodno vstajo. Toda, ker je bila pri oblasteh že v stari Jugoslaviji zelo kompromitirana, jo je po zaslugi izdajalcev nemška policija stalno zasledovala.

Junija 1941 je stopila v partizane. Priključila se je Rašiški partizanski četi, ki se je borila na tem področju proti okupatorju. V vseh akcijah, ki so sledile po njenem prihodu v četo, se je izkazala kot pogumna borka, polna iniciative in naglih ukrepov. Rašiška partizanska četa je bila trn v očesu nemškega okupatorja v tem kraju. Posebno so bili nanjo pozor-

ni po akciji, v kateri so partizani te čete na poti med vasmi Rašica in Gameljne napadli in uničili nemški kamion, poln vojakov. Nemci so se zato strahovito naščevali. 20. septembra 1941 so požgali vas Rašico. Zaten so izvršili več ofenzivnih očiščevalnih akcij proti partizanom. Prebivalstvo vasi Rašice so izselili, nad okoliškimi prebivalci pa izvajali strahovit teror. Po požigu prve slovenske vasi Rašice in po izgonu prebivalstva je ta partizanska četa izgubila največješe zaledje, ki jo je obveščalo o gibanju sovražnika. Vendar to ni prestrašilo partizanov.

Začeli so še pogostejše in močnejše napadati okupatorja ter mu povzročati vedno večje izgube. Toda v teh borbah je padlo tudi večje število partizanov, nekatere so pa Nemci zaradi izdaje ujeli. " Rašiški partizani in partizani sosednih čet ", je pisalo v poročilu Glavnega štaba NOV Slovenije od 1. oktobra 1941, " so pokazali v teh borbah izredno taktično spretnost, prisotnost duha in heroizem pravih narodnih junakov ". Med njimi je bila tudi Rezka.

Konec septembra 1941 so močne sovražne sile obkolile malo skupino partizanov Rašiške čete na vznožju Rašice. Tu je Nemcem uspelo, da so med borbo ujeli tudi partizanko Rezko Dragar. Odpeljali so jo v kaznilnico Begunje, kjer so jo zasliševali in zverinsko mučili. Hoteli so od nje zvedeti podatke o četi, o organizaciji Osvobodilne fronte v okolici Rašice in o zvezah s terenskimi zaupniki, toda Rezka ni ničesar izdala. Vsa je do poslednje ure ostala zvesta narodu in Partiji, katerina je posvetila svoje kratko, toda z revolucionarnim delovanjem izpolnjeno življenje.

V tistem času, to je 10. X. 1941, ko je bila v zaporu v Begunjah, so partizani požgali veliko žago na Lancovem pri Radovljici, ki je okupatorja zalagala z lesnimi izdelki, in uničili velike zaloge, namenjene Nemcem. Nemci so se zopet zatekli k naščevanju. Priviedli so na mesto akcije dvajset talcev, med katerimi je bila tudi Rezka Dragar, in jih ustrelili 17. oktobra 1941. Rezka je zvezana pogumno stopila na

morilšče, ki ga je pripravil okupator. Ko so pristopili k njej krvniki, da bi ji zavezali oči, kot so navadno delali, je to odločno z besedami odklonila: "Hočem do smrti gledati lepo slovensko zemljo", nato pa oređ puškami zaklicala: "Kar streljajte, toda vodite, da ne boste zmagali!"

Pokopana je v Mošnjah.

Rezka je bila vsa leta svojega političnega udejstvovanja ena izmed najbolj revolucionarnih slovenskih žena. Taka pa se je pokazala tudi pred nemškimi puškami, drugače pa je bila skromna, iskrena in tovariška delavka, pred vojno neustrašna in brezkompromisna borka za pravice zatiranega delavskega razreda, med vojno pa pogumna borka narodnoosvobodilne vojske. S svojo neuklonljivostjo in pogumom še tik pred smrtjo je vzbudila spoštovanje celo pri sovražnikih. Vsemu našemu ljudstvu, predvsem pa delavcem, je ostala v spominu kot izreden primer borke in revolucionarke, predane svoji Partiji do zadnjega diha. Njeno življenje, njena borba in zadržanje pred fašističnim sovražnikom bo ostal svetel primer, kako so se slovenske žene borile za svobodo svojega naroda.

15. julija 1951 je bila proglašena za narodnega heroja.

Mile Smolinsky

S SVOJIM TELESOM JE ZAUSTAVILA VLAKE

V Ljubljani in na Gorenjskem ga menda ni predvojnega komuniste, ki ne bi poznal in se bo do svoje smrti spominjal po postavi majhne in drobne, toda po svoji odločnosti in hrabrosti že pred vojno daleč naokrog poznane tekstilne delavke Rezke Južina, poročene Dragar. Saj ji med ženskami v tedanjen delavskem gibanju glede neustrašenosti prav gotovo v vsej Sloveniji ni bilo enake.

Dne 16. novembra leta 1913 je v ljubljanski porodnišnici zajokal novorojenček. Tereziji Južina, po poklicu kuharici, se je rodila nezakonska hči Rezika. Kot otrok revne delavke se je mala Rezika že v svojih otroških letih seznanila z bedo in pomanjkanjem. Brž ko je le za silo dorasla, je postala tekstilna delavka in je tako do kraja okusila vso trdoto življenja delavca v tedanji kapitalistični Jugoslaviji. Že kot mladinka je postala članica naprednega delavskega kulturnega društva " Svoboda " v Črnučah pri Ljubljani in prav beda ter izkoriščanje delavskega razreda s strani domačih in tujih kapitalistov in pa vpliv tega naprednega društva sta naredila iz nje že v njenih zelo mladih letih zavostno in neustrašeno borko za pravice delavskega razreda.

Brezpravnost delavskega razreda in nesramno izkoriščanje delavcev s strani domačega in tujega kapitala sta izzvala v letu 1936 v Sloveniji mogočen stavkovni val, ki je zajel skoraj vso Slovenijo in ni dosti manjkalo, da se ni pretvoril v generalno stavko. V stavkah, ki jih je večji del vodila Komunistična partija, so sodelovali tekstilni, gradbeni, kovinski, tramvajski in lesni delavci, skupno nad 16.000 po številu. V tekstilni industriji, kjer so bile zaposlene večinoma žen-

sko, se je stavka spremenila v pravi upor in so delavci in delavke, če izvzameo rudarje, prvič v zgodovini delavskega gibanja v Sloveniji tovarne tudi zasedli in ostali v njih skoraj mesec dni podnevi in ponoči. Velika tekstilna stavka, združena z zasedbo tovarn, je tedaj zajela nad dvajset tekstilnih podjetij v Kranju, Tržiču, Škofji Loki, Ljubljani, Vižmarjih in Gameljnah pri Ljubljani, Preboldu in Mariboru. V njej je sodelovalo nad 8.500 tekstilnih delavcev in delavk. Končala se je šele potem, ko so posebej za to formirane formacije orožnikov in policistov - v Kranju, Žarišču, stavke s posebnim vlakom ob tretji uri zjutraj ob svitu zaroneta - s silo vrgle delavce iz tovarn, pri čemer je prišlo do velikih spopadov med delavci in orožniki ter policisti v Kranju in Mariboru. Tudi tramvajski delavci in uslužbenci v Ljubljani so tedaj v svoji stavki zasedli tramvajsko remizo, vendar so jo že po nekaj dneh spet izpraznili, ker je uprava "Električne cestne železnice" ugodila njihovim zahtevam in se je stavka hitro končala.

Rozko Dragar, ki je že pred tem vodila manjše akcije v tovarni "F. Eifler" v Ljubljani in je bila zato tudi odpuščena z dela, je tekstilna stavka zajela v Kranju, v Žarišču stavke in sicer v tovarni "Jugobruna" (sedanja "Tiskarstva"), kjer je po odpustu iz tovarne "F. Eifler" našla novo zaposlitev. Že pred stavko je opravljala razne važne in zaupne partijske posle, čoprav takrat še ni bila članica KP.

Stavka, ki je trajala v zasedenih tovarnah in izven njih vsega skupaj okoli pet tednov, je postavila slehernega komunisto v podjetjih, ki so stopila v stavko, pred izredno težke in odgovorne naloge, kjer je bila borba zelo ostra, položaj pa izredno zapleten. Razpoloženje za stavko je bilo sicer med delavstvom zelo veliko, toda voditelji strokovnih organizacij, ki že od vsega začetka niso bili za večjo stavko, še posebej pa ne za zasedbo tovarn, so z vseni silami delali proti stavki in za njeno čimprejšnjo likvidacijo. Delavstvo samo, po večini vaški proletarijat in med njimi do osmdeset odstotkov žensk, je bilo po svoji organiziranosti razcepljeno na tri, ideološko različne strokovne organizacije ali pa

sploh neorganizirano ter v veliki večini pod močnim vplivom klera. Oblast z močnimi orožniškimi in policijskimi oddelki in kler pa sta bila odločno na strani kapitalistov. Ti so imeli še v vsaki tovarni svoje inozemske mojstre in druge plačane zaupnike in podrepnike, ki so delavce z najrazličnejšimi zvijačami in grožnjami odvrčali od stavke. V takih razmerah organizirati tako veliko stavko in pripraviti delavce do tega, da so vztrajali v zasedenih tovarnah skoraj mesec dni, prehraniti skozi pet tednov nad 8.500 ljudi v veliki mcri z družinami vred in doseči ob koncu stavke vsaj delno izboljšanje položaja za celokupno tekstilno delavstvo, čeprav kapitalisti sprva niso hoteli o tem niti slišati - to je bila naloga, ki jo je bila sposobna izvesti samo Komunistična partija s svojim velikanskim ugledom, ki ga je uživala med delavci, in s svojim mogočnim vplivom na to delavstvo, čeprav je bila takrat po številu svojega članstva še izredno maloštevilna. Zgodovinsko dejstvo je, da je imela Komunistična partija takrat med celotnim tekstilnim delavstvom v Sloveniji samo kakih deset do največ dvajset organiziranih članov in vendar je ne le pripravila in organizirala to stavko, temveč jo je tudi vodila vse do kraja do njene velikanske moralne, če že ne tudi materialne zmage.

Najsvetlejši lik komunista - borca za delavske pravice v tej stavki je bila Rozka Dragar, čeprav takrat še ni bila članica KP, pač pa le njen simpatizer. V " Jugobruni ", kjer je bila zaposlena, je nekaj ur po izbruhu stavke skušala uprava, podjetja izprazniti in odpeljati s tovarniškega dvorišča štiri železniške vagone, naložene z drvni in tekstilnimi surovini, da ne bi podjetje plačevalo ležarine za te vagone. Delavcem so obljubili premog in drva, po drugih podatkih pa so ponujali stavkovnemu odboru 50.000 dinarjev, če izprazni in dovoli odpeljati te vagone. Delavski zaupniki v podjetju so klonili pred zahtevo podjetja in pristali na to, da se ti vagoni izpraznijo in da jih lokomotiva odpelje.

Na tovarniško dvorišče je z bližnje železniške postaje prisopihala lokomotiva. " Ne, ne damo vagonov, dokler uprava ne

ugodi našim zahtevam in ne podpiše kolektivne pogodbe! Vagoni so naše orožje!", je kriknila tedaj Rezka Dragar in brez pomišljanja legla na tračnico pred drvečo lokomotivo. Njenemu junaškemu zgledu je sledilo še več delavk in na tračnicah pred drvečo lokomotivo je v trenutku ležala cela vrsta žena in deklet. " Samo preko naših trupel boste odpeljali vagon-e!", so kričale na tračnicah ležeče delavke.

Zavore lokomotive so zaškripale, da je šlo vse skozi ušesa, in gosta, bela para je puhnila daleč na okrog. Lokomotiva je obstala skoraj na mestu kakor prikovana - komaj meter ali dva pred Rezko, ki je ležala na tračnicah prva v dolgi vrsti ženskih teles...

Z lokomotive je zlezal strojevodja bled kakor zid in se tresel po vsem telesu. Opravičil se je, češ, da je pač dobil ukaz, da odpelje vagon-e, a da mu niti na misel ne pride, da bi se boril proti delavcem. Delavcem, ki so se zbrali okoli lokomotive, in delavkam, ki so se spet dvignile iz tračnic, je želel obilo uspeha v njihovi borbi, zlezal nazaj v lokomotivo in se odpeljal z njo prazen nazaj na postajo. Po zaslugi odločne in junaške Rezke in njenih tovarišic so ostali vagoni na tovarniškem dvorišču vse do konca stavke.

Takoj, ko je izbruhnila stavka v prvih dneh, toda največjih kranjskih tovarnah " Jugočeški " in " Jugobruni " (sedanja " Iskra " in " Tiskanina "), so odšle na biciklih nočne skupine stavkujočih delavcev v druge kranjske tekstilne tovarne ter v Tržič in Škofjo Loko, da bi pridobile za stavko tudi tankajšnje delavstvo. To se jim je tudi posrečilo in se je stavka že v nekaj dneh razširila na vso Gorenjsko in na Ljubljano, kasneje pa še na Prebold in Maribor.

Rezka Dragar je tedaj odšla v Vižmarje pri Šentvidu v tovarno " Boer & Hribernik " (sedanja " Bombažna tkalnica "), kjer so bili delavci še zelo slabo organizirani in je bilo med njimi le nekaj odločnih delavcev in delavk. Da bi svoje delavce odvrnili od stavke, jim je vodstvo te tovarne odobrilo dva dni plačanega dopusta, tovarno pa so zastražili orožni-

ki, da je delavci v primeru stavke ne bi mogli zasesti. Tode delavci obih izmen so se na drugi dan plačnega dopusta, zjutraj zbrali pred tovarno, vdrli vanjo kljub odporu orožnikov in jo zasedli. Vodila jih je Rozka Dragar, ki je ostala nato še tri dni v tovarni, dokler ni stavke organizacijsko utrdila in prepričala ali razkrinkala onahljivec, odnosno lastnikove podrepnike.

Potem, ko so orožniki in policija s silo izproznili zasedeno tovarno, so vse vidnejše voditelje stavke aretirali in za nekaj časa tudi zaprli. Med njimi je bilo tudi Rozka. Med 300 delavcev pa so odpustili z dela in tudi med temi je bila Dragarjeva.

Takoj po končani stavki je bila na podlagi njenega aktivnega dela sprejeta v Komunistično partijo in se je poslej še bolj odločno borila za pravice delavskega razreda in ostalega delovnega ljudstva. Delovala je v delavskem kulturnem društvu " Vzajemnost " na Jožici pri Ljubljani, ki je bilo naslédnik razpuščene in prepovedane " Svobode ". Sodelovala je pri zbiranju in organizaciji odposiljanja prostovoljcev v špansko republikansko vojsko in se je tudi sama prijavila za Španijo. Prav tako je sodelovala tudi pri vseh drugih akcijah, ki jih je takrat organizirala Komunistična partija. Posebno velik uspeh je dosegla leta 1939 - 1940 pri protidroginskih demonstracijah, ko ji je uspelo organizirati v ljubljanski okolici za te demonstracije veliko število žena. Pri vsaki akciji je bila vedno med prvimi in vedno najbolj odločna ter je s svojo hrabrostjo in odločnostjo vplivala na vse svojo okolico. Za to je bila policiji pravi trn v peti. Ta in pa orožniki so jo stalno zasledovali in proganjali ter pogosto tudi zaprli. Vendar ji članstva v takrat prepovedani Komunistični partiji nikdar niso mogli dokazati in zato niso imeli zakonske osnove, da bi jo kdaj dalj časa držali v zaporu.

Nekoč so spet prišli po njo orožniki, toda nati so jim jo zlagala, češ, da je ni doma. V resnici pa je bila v sosednji sobi. Rozka je nekaj časa pri vratih poslušala razgovor med

njini in materjo, ko pa so že hoteli oditi, je odprla vrata in stopila pred nje.

"Tukaj sem", je dejala. "Če sem kaj kriva, ne uklonite in odvedite!"

Urožniki so jo odpeljali v zapor, toda po nekaj dneh so jo morali spet izpustiti, ker niso imeli pravega razloga, če bi jo držali v zaporu.

Takoj po okupaciji je začela aktivno delati za Osvobodilno fronto in širiti organizacijo zlasti med ženami. Ker pa je bila pri oblasteh zelo kompromitirana še iz predvojne dobe in je hrepenela po še bolj aktivni in neposredni borbi s sovražnikom, je že v mesecu juniju leta 1941 odšla v partizane in se kot borka priključila Rašiški četi, ki so jo osnovali komunisti iz Črnača in okolice. Udeležila se je vseh akcij te čete, ki se je borila na ozemlju, zasedenem po Nemcih. Tudi tu se je vedno izkazala kot izredno hrabra borka, polna iznajdljivosti in naglih ukrepov. Nemci so četo zasledovali z velikimi silami. Med vasmi Rašica in Gameljne je Rašiška četa napadla in uničila nemški vojaški kamion. Nemci so izvršili čiščenje okolice in se strahovito maščevali nad civilnim prebivalstvom. Prebivalce Rašice so izselili, vas samo pa požgali dne 20. septembra 1941. To je bila prva požgana slovenska vas. Po požigu Rašice in izgonu prebivalstva je Rašiška četa izgubila varno tribožališče in točno obvoščanje o gibanju sovražnika. V naslednjih dneh je v borbah padlo mnogo prvih, najhrabrejših partizanov, nekaj pa jih je bilo zaradi izdajstva ujetih.

Dne 30. septembra 1941 so Nemci presenetili majhno skupino partizanov Rašiške čete na nekem kozolcu in tu je bila Dragarjeva med borbo ujeta. Odpeljali so jo v kaznilnico Begunje, kjer so jo strahovito mučili, ne da bi spravili iz nje eno samo besedico, s katero bi izdala kar koli, kar so hoteli izvedeti od nje. Kljub večdnevni strahovitini nje ni klonila in Nemci niso mogli ničesar izvleči iz nje. Ker pa so partizani prav talrat požgali veliko žago na Lencoven pri

Radovljici, ki je okupatorja zalagala z lesnimi izdelki, so Nemci dne 17. oktobra 1941 iz naščovanja in v zastrašilo na samem pogorišču ustrelili dvajset talcev, med njimi tudi Rezko Dragarjevo.

Rezka, najhna, kakor je bila, in še mlada je tedaj pogumno stopila na morišče, odklonila, da bi ji zavozali oči in pred puškari zakričala: " Kar streljajte, toda vedite, da ne boste znagali!"

V rano jutro so odjeknili streli in odnovali od okoliških hribov. Med dvajsetimi dragocnimi življenji, ki so ugasnila na črnem pogorišču požgane žage, je ugasnilo tudi življenje Rezke Dragarjeve, ene najhrabrejših žena, kar jih je sploh kdaj koli rodila slovenska mati. Rezka Dragar, po svojem značaju skromna in tiha toda neustrašena borka za pravice delovnega ljudstva je s svojo neuklonljivostjo in pogumom pred smrtjo vzbudila spoštovanje celo pri sovražnikih. Vsemu našemu ljudstvu pa bo ostala v spominu kot izredno svetel primer revolucionarke, predane svoji Partiji do zadnjega diha.

Tudi njen mož Tone Dragar je kasneje padel v partizanih, otroka pa nista zapustila nobenega. Z ukazom predsednika Tita je bila leta 1952 proglašena za narodnega heroja. Pokopana je na pokopališču v Mošnjah na Gorenjskem, kjer ji je Zveza borcev NOB okraja Kranj postavila na grobu krasen spomenik.

Martin Prešern

PARTIZANSKA AKCIJA JELOVŠKE ČETE NA LANCOVEM,
KJER JE BILA UMORJENA REZKA DRAGAR

Vas Lancovo leži od sotočja Save Dolinke in Save Bohinjke pod Radovljico in se razširja na nizek prod ter nato na pobočje prvih obronkov Jelovice. Pred vojno je bila na temrodu nekoliko niže od sotočja Save precej velika žaga, ki jo je vodil lastnik Remec. Ta žaga pa je imela poleg žagarskih obratov tudi delavnico, kjer so izdelovali stole. Žaga je bila znana kot eden največjih obratov te vrste v tem okolišu.

Kmalu po okupaciji so Nemci že v juniju 1941 preselili celotno Remčevo družino v Srbijo, žago pa izročili upravniku Pahorju, ki je imel tudi pomočnika. Ta dva Nemca sta bila, poznana dosledna nacional socialisti, pripadnika "Partei-gonnesse". Njihova naloga je bila, da iz jelovških gozdov dobi žaga čimveč lesa v obdelavo, posebno pa, da pripravi čimveč desk. Ves ta rezan les je bil namenjen za potrebe vzhodne fronte.

V začetku oktobra 1941. leta, ko se je Cankarjev bataljon s svojimi enotami usmeril na nove položaje proti Sovški dolini in se ustavil na Mohorju, je Jelovška četa, ki jo je vodil Jaka Bernard in v kateri je bil tudi Tonček Dožman, mitraljezec, v noči od 9. na 10. oktobra sklenila izvršiti akcijo in sicer, da to žago uniči, oba Nemca pa obvezno odvede s seboj. Na skladišču se je takrat poleg hlodovine nahajalo preko 10.000 m³ rezanega lesa, predvsem desk, naložene v visoke skladovalnice.

Nekaj po polnoči navedenega dne je pretrgal nočno tišino

glas sirene, ki je naznanjal po Radovljici velik požar. Zaradi policijske ure so ljudje le skozi okna gledali, nihče pa ni odšel na ceste ali na pomoč h gašenju, samo gasilci so Nemci pozvali, da gredo na pomoč. Gorela je Remčeva žaga kot velik kres z vso zalogo desk, še posebno pa zato, ker je bilo že nekaj časa zelo suho vreme. Pogorelo je do tal, od zaloge pa je ostalo le nekaj ožganih desk in tisto, kar so gasilci uspeli rešiti, tako da od bivše Remčeve žage ni ostalo nič drugega kot samo golo zidovje.

Na dan 10. oktobra 1941 se je po Radovljici in okolici raznesla govorica, da sta z Remčevo žago izginila tudi upravnik in njegov pomočnik. Še več dni se je dvigal dim iz te požgane žage. Na ta dan se je tudi zvedelo, da so to akcijo izvršili partizani, ki se nahajajo na Jelovici.

Nemci so bili po tem dogodku zelo iznervačeni, zmedeni in bosni ter ugibali, kako naj ukrepajo. Niso se mogli odločiti, ali naj takoj pričnejo s hajko na Jelovici ali naj za represalijo postrelijo vse moške iz Lencovega ali naj selijo vse domačine iz tega kraja itd. Kmalu po požigu so se končno le odločili, da ustrelijo na mestu akcije 50 moških iz te vasi in okolice, vendar so iz neznanih vzrokov to odločitev opustili. Čakali so na to kar celih 7 dni. V tem času so tudi krožile govorice, da bodo selili vso vas Lencovo z družinami v Nemčijo. Vse mogoče in nemogoče se je takrat šušljalo, posebno še med simpatizerji OF ter so se boječim govorice polegale s tolažbo, da morda Nemci le ne bodo upali podvzeti kakršno koli večjo represalijo.

Na dan 17. oktobra 1941 so bili že vsi prepričani, da se je čas od te akcije in groženj Nemcev le še preveč zavlekel, zato so bili prepričani, da se ne bo nič zgodilo. Toda ob 7. uri zjutraj sta se ustavila pred Grajskim dvorom v Radovljici, kjer je bil nastanjen Gestapo, avtobus in t. v. v. avto, prekrit s plahto. Takoj nas je obšla slutnja, da se nekaj pripravlja. V avtobusu so bili talci iz bogunjskih zaporov, razporejeni po sedežih, med njimi pa so bili policisti.

V kamionu pa so se nahajali prav tako močno oboroženi policaji... Ta dva avtomobila sta se ustavila samo toliko časa, da je v avtobus vstopil šef Gestapa - Funderthan, nato pa so krenili proti savskemu mostu na Lancovem in naprej do hiše bivšega lastnika Renca, ki je oddaljena kakih 70 m od bivše Remčeve žage. Tu so Nemci prisilili ing. Jerneja Zupanca, da je dal na razpolago delavce in tri močnejše kolo, ki so jih utrdili nekaj korakov od ceste pod bregom. Oboroženi policisti pa so se razporedili ob obronkih in v širokem krogu zavarovali prostor. Ko je bilo vse pripravljeno, so Nemci izdali nalog, da zaporniki, ki so jih pripeljali iz Begunj, pripravijo prve tri talce, pripravljene za streljanje, in jih sami privežejo na kolo. Nato pa so jih po vrsti ustrelili. Ti trije zaporniki so jih po streljanju mrtve naložili na kamion. Vse to je trajalo do tedaj, da je bilo ustreljenih 17 talcev, med njimi tudi prva gorenjska žena Rozka Dragar iz Črnuč - narodni heroj.

Ko so Nemci to svojo moritev dokončali, so odpeljali mrtve talce v Mošnje za pokopališče. Nekaj talcev iz Begunj pa je že med tem kopalo te velike jame. Ko je bila jama skopana, so vsi zaporniki iz Begunj iz kamiona odnesli ustreljene tovariše in jih položili v jamo, nato so ustrelili še tiste tri talce, ki so jih uporabljali na Lancovem, tako je število ustreljenih naraslo na 20 talcev, ki so morali v prerani grob.

Janko Prezelj - Stane

BORBA ZA OSVOBODITEV ZAPORNIKOV IZ BEGUNJSKE GRAŠČINE

Po štirih letih težkih bojov, trpljenja in žrtev se je z nastopom maja 1945 vojna bližala koncu. Nemci so se uni-
kali na vseh frontah. Partizanska vojska jih je pod vod-
stvom maršala Tita pregnala že iz vseh južnih delov Jugo-
slavije. Na Gorenjskem so hoteli ostati do zadnjega popol-
ni gospodarji, saj so bila to še odina vrata za unik njih-
vih čet. Koncentrirali so svoje vojaške enote in osnovali,
kjer je bilo mogoče, domobranske postojanke. V svojem zad-
njem zamahu so hoteli uničiti partizanske enote in so orga-
nizirali velike ofenzive, ki pa so se končale z neuspehom.

Begunjski zapori so bili v tem času polni borcev in akti-
vistov. Med ljudmi se je raznesel glas o strašnem ravnanju
gestapovcev z zaporniki, o streljanju in mučenju do smrti,
o pošiljanju zapornikov v koncentracijska taborišča (Dachau,
Mauthausen itd.) in o podobnih grozodejstvih. Židovi zapo-
rov so bili zaradi okupatorjevega besnenja oblitni s krvjo
in popisani z zadnjimi pozdravi svojim znancem in svojcem.
Številni grobovi v Dragi in v vrtu begunjske graščine so
vedno bolj klicali po maščevanju.

Tri listanju begunjskih knjig ugotovimo, da je šlo skozi
begunjske zapore v štirih letih okupacije 12.096 zapornikov.
Od teh je bilo v letu 1941 in začetku 1942 v Dragi ustre-
ljenih 161. Povečana aktivnost partizanskih enot v okolici
Begunj je Nemce opozorila, da niso več varni pri streljanju
talcev v Dragi, zato so pričeli s streljanjem na graščinskem
vrtu ali pa v krajih, kjer so izvršili partizani vojaške
akcije. Od navedenega števila zapornikov je bilo od 1941 -
1945 umorjenih 1.286 talcev in jih je 509 pokopanih tudi
na graščinskem vrtu.

Bližal se je dan, ko je bilo treba obračunati s temi zločinci. V štabu Kokrškega odreda smo prišli do zaključka, da je temu početju treba napraviti konec. zato smo se odločili, da izvršimo napad na Begunje z namenom, da osvobodimo vse zapornike in dokončno obračunamo s zločinci - nemškimi nacisti. To pa tudi zato, ker smo bili prepričani, da se tudi te posadke že oprijemlje deločena panika. Štab Kokrškega odreda se je nahajal tedaj v zgornjem delu doline Drage. Pripravili smo načrt za obkolitev in napad. Pri izdelavi tega načrta smo morali upoštevati,

da hočejo Nemci zadržati Gorenjsko za vsako ceno,

da se Begunje nahajajo v središču nemških postojank, kjer je bilo dosti vojaštva, policije in domobrancev v Toljčah, Tržiču, Radovljici, Lescah itd. Vse te nemške enote so takrat na Gorenjskem štejele okoli 10.000 mož. Računati je bilo treba tudi na njihove transporte, ki so se umikali iz južnih krajev naše države skozi Gorenjsko v Nemčijo. Štab Kokrškega odreda je moral računati, da bi te enote prav tako lahko stopile v akcijo, če bi odred pričel z napadom na Begunje,

upoštevati je bilo treba, da so vse nemške enote v orožju mnogo močnejše (tako glade lahkega avtomatskega in težkega orožja, kakor tudi v tankih in topovih).

Kokrški odred je imel v tem času dva bataljona in jurišno četo, vseh borcev pa je bilo okoli 500. Tako je bilo razmerje med nemškimi in partizanskimi enotami 20 : 1.

Zavedali smo se, da Begunje ni moč zavzeti na način, kakor se zavzame druga nemška postojanka. Naš cilj je bil, da Nemce prisilimo k predaji, ne da bi uničili postojanko, ker bi z razbijanjem ali miniranjem lahko ogrožali življenje vseh 589 zapornikov.

To končanih pripravah za osvoboditev Begunj smo imeli še zadnji sestanek z vsem vodilnim vojaškim kadrom odreda.

Sklenili smo, da pričnemo v širokem krogu z obkoljevanjem Begunj takoj naslednji dan 2. maja 1945. Vse enote so dobile svoje naloge in so še isto noč zasedle položaje.

Drugi bataljon je zavzel položaj na področju Zabreznice in ob cesti do Studenčnice - Hraše - Hlebee.

Tretji bataljon je zaokrožil na črti Zapuže - Dvorska vas - Srednja vas. Iz tega se vidi, da smo oba bataljona uporabili za zavarovanje Begunj v zvezi s predvideno akcijo. Ostala sta le jurišna četa s štabom odreda in novo formirana manjša enota, ki so jo sestavljali nekateri borci ostalih štabnih enot in je bila formirana kot rezervna enota.

Še isto noč smo prerezali vse telefonske žice z namenom, da preprečimo Nemcem v Begunjah vsako zvezo z zunanjimi enotami nemške vojske. Štab odreda, ki se je 1. maja 1945 nahajal pri žagi v zgornjem delu Begunj, je odločil, da posvo nemško posadko k pogajanjem. Sestavili smo dva pioniere, enega za posadko v graščini in drugega za posadko Poljče in poklicali znano aktivistko Katarino Šenk - Tetko, da jih odnese v te postojanke. Pristala je na to, čeprav se je dobro zavedala, da jo Nemci lahko zapre ali celo ustrelijo.

2. maja se je Tetka vrnila, nam povedala, kako je opravila in da so Nemci z veliko težavo pristali na razgovore. Za pogajanja je bil določen isti dan ob 15. uri. V delegaciji so bili poleg nene še komisar in namestnik komisarja odreda, načelnik štaba in administrator odreda. Ob določeni uri smo se napotili skozi zgornji del Begunj po cesti in se ustavili " pri Joštinu ".

Tetka nas je pričakovala pri vhodu v hišo in nam sporočila, da se nemška delegacija, ki jo sestavljajo trije zastopniki njihovega poveljstva, že nahaja v dogovorjeni sobi v prvem nadstropju. Takoj smo tudi mi odšli v sobo. Ko smo vstopili, smo pozdravili " Smrt fašizmu ", Nemci pa so odgovorili " Heil Hitler ". Gospodinja je obema delegacijama ponudila

kozarček žganja, kot je to običaj na knetih, vendar so to Nemci odklonili. Tетка je zato vzela kozarec z besedami "Žganje ni zastrupljeno" in prva popila. Nato so tudi Nemci in partizani popili po en kozarček.

Vsedli smo se za mizo in sporočili, da imamo namen osvoboditi zapornike, ki so v graščini za vsako ceno, da so Begunje popolnoma obkoljene, da jih obdaja veliko partizanov, da smo oboroženi z lahkim in težkim orožjem in da lahko s topovi in minometalci razbijemo grad. Povedali smo jim tudi, naj ne računajo na pomoč od zunaj, ker smo dovolj močni, da zadržimo vsak napad. Opozorili smo jih, da je nemška vojska pred splošno kapitulacijo in da nima pomena, da se še nadalje držijo. Nato smo zahtevali njihovo takojšnjo kapitulacijo in predajo zapornikov.

Nemci so bili še vedno nedostopni in so temu ugovarjali. Trdili so, da so še dovolj močni in da lahko branijo graščino, dokler ne bo prišla pomoč. Prepričani so namreč bili, da bo ta pomoč res prišla.

Zaradi takega stališča Nemcev je postala situacija na pogajanjih zelo napeta. Oboji smo bili oboroženi z avtomati, pištoli in bombami. Velikega zaupanja v uspešnost razgovorov pa ni imela nobena delegacija. Tričeli smo jih prepričevati, nato pa so Nemci odgovorili, da o predaji ne morejo sami odločati, temveč se morajo posvetovati z ostalimi v postojanki.

Postavili pa so pogoj, da bi v primeru odločitve o predaji postojanke in zaporov morali ravnati z njimi kot z vojnimi ujetniki. Naša delegacija je te nemške pogoje sprejela. Končno smo se dogovorili, naj se Nemci do naslednjega dne odločijo, če so pripravljeni na predajo, in to sporočijo s signalom - z belo raketo. V kolikor pa tega ne bodo napravili, bomo začeli z napadom.

Ko so Nemci odšli nazaj v kaznilnico in smo se mi vrnili v

Štab odreda, smo zasedli zgornji del Begunj do mostu pod žago. Do naših položajev so od zunaj prišle manjše nemške pohodne enote, ki smo jih pričeli obstreljevati in jih zavrnil. Nemci so v začetku mislili, da gre le za sročanje s patrolami, kmalu pa so spoznali, da gre za resnejši organiziran spopad. Zasedli so svoje utrdbe in pričeli s streljanjem na partizanske položaje. Vsekakor so ti spopadi vplivali na odločitev same postojanke. Iz vseh okoliških postojank so poslali manjše patrulje in izvidnice, da ugotovijo, kaj se v Begunjah dogaja. Te pa so kaj hitro nalettele na partizanske položaje in se spet vrnilo. Nato so Nemci poslali proti Begunjam večje enote in istočasno opozorili tudi vse druge nemške in donobranske postojanke na Gorenjskem.

V teh spopadih je drugi bataljon zajel nekaj Nemcev, med katerimi je bil tudi upravnik kaznilniškega posestva Pertsch. Ujete Nemce smo takoj odpeljali v Drago in jih zastražili.

Prvi dan boje za osvoboditev zapornikov v Begunjah je bil znan. Prepričani smo bili, da se bodo Nemci čez noč temeljito pripravili in drugi dan pričeli napadati z večjo silo.

Noč je drugače potekala mirno, situacija pa je bila zelo napeta. Borcei odreda so celo noč ostali na položajih, pripravljeni na končni napad.

3. maja so že ob jutranjem svitu Nemci pričeli prodirati po cesti iz Radovljice in Lesc proti Begunjam. Naši borci so jih sprejeli z velikim ognjem puškomitraljezov. Pričela se je borba z mnogo nočnejšim sovražnikom.

Borcei Koprškega odreda so napadajoče Nemce stalno obstreljevali, izvajali protinapade in na več krajih izvedli juriš, tako da so jih končno pognali v beg in jim zaplenili orožje. Drugi bataljon je v Zabreznici pognal v beg večjo grupo Nemcev, zaplenil kamione, protiletalske mitraljeze in topove. Zaplenjeno orožje je bataljon odvlekel na svoje položaje k Sv. Petru nad Begunjami in z njim začel obstreljevati posto-

janko v Toljčah in žandarmerijsko postojanko v Žirovnici.

Ker še vedno ni bilo dogovora iz begunjske postojanke, kot smo se na pogajanju domenili, smo ponovno klicali Tetko in ji dali nalogo, da gre v postojanko in pripelje njihovega zastopnika v štab odreda. Poiskala je nemškega orožnika ~~Lit-~~ ~~Litzenbauerja~~, s katerim je imela zvezo že prej, in ga obvestila, da mora priti v štab, na kar je pristal. Ko ga je pripeljala v štab odreda, je sporočil naslednje:

Nemci se bodo predali, če jim partizani dajo zagotovilo, da se jim ne bo nič zgodilo. Dolog tega so postavili pogoje, da jim pustijo prosto gibanje v Begunjah in graščini, prav tako pa tudi njihove sobe v gradu, jedilnico in kuhinjo.

V štabu smo na te pogoje pristali. Ponovno smo opozorili zastopnika Nemcev, da bo znak predaje bela raketa. Orožnik ~~Lit-~~ ~~Litzenbauer~~ je zljubil, da se pripravljajo na predajo in da bodo raketo izpustili, ko bo vse pripravljeno in ko bodo izvršeni pogoji, ki jih je naš štab postavil. Ti pa so se glasili:

vse orožje in municijo morajo Nemci zbrati na dvorišču,

ob prihodu partizanov morajo biti vsi Nemci postrojeni na dvorišču,

ob vhodu mora upravnik izročiti ključe vseh zaporov graščine.

Litzenbauer je nato odšel nazaj v postojanko z obljubo, da bo vse potrebno uredil.

Naši borci so bili od stalnih borb, naporov in neprespanih noči že močno izmučeni, pred njimi pa je stalo še najhujše. V štab smo prejeli obvestilo, da so Nemci pričeli zbirati večje sile vojaštva in policije ter pripeljali v Lesce tudi dva nova unikajoča se transporta SS enot. Vse te sile so namenili poslali na ponoč obkoljenim Nemcem v Begunjah.

Medtem smo dobili od Glavnega štaba depešo, da z bataljonom in ostalimi enotami takoj krenemo čez Karavanke na Koroško

in prično zasedati vasi na koroški strani v smeri proti Celovcu.

Znašli smo se v veliki zadregi. Pred nas se je postavilo vprašanje, ali naj nadaljujemo z začetno akcijo v Begunjah ali naj smatramo za važnejše povelje Glavnega štaba za odhod na Koroško. Ip kratkem posvetovanju smo se odločili, da od namerjavane akcije ne moremo odstopiti, da z osvoboditvijo zapornikov kar je mogoče pohitimo in nato takoj krenemo na Koroško.

Zunanje nemške enote so napadale že na vsaj obrambni liniji. Poskušali so napraviti preboj proti Begunjam, toda to jim ni uspelo. Borci so se junaško držali, branili so vsak meter zemlje, vsako stezo, ki je vodila proti Begunjam. Z juriši so neprenehoma odbijali napade Nemcev in domobrancev. Na nekaterih krajih so se Nemci in domobranci morali celo unakniti, toda vedno znova so napadali. Neprekinjeno so regljali nitraljezi, padale so bombe od Zabreznice, Hlebe, Zgošče, Grofije in drugod. Nemci so neprenehoma obstreljevali in napadali, s tem pa seveda hrabрили tudi svojo posadko v Begunjah.

Partizani smo že težko pričakovali noči. Primanjkovalo nam je že municije. Na položaje ni bilo več mogoče poslati nobene hrane. Noč pa je bila naša zaščitnica, bili smo prepričani, da Nemci ponoči ne bodo napadali. Domačini iz Begunj in okolice, ki so bili v neposredni bližini položajev, so pripravljali hrano, ki pa so jo lahko dostavili na položaj šele ponoči. Več borcev je bilo že ranjenih. Tudi tem so pomagali domačini pri obvezovanju in pri prenosu ali prevozu v Drago in celo do odredne bolnice. Kljub temu da položaji ponoči niso bili pod ognjen nemških napadalcev, je morala ostati na položaju večina borcev, kar je bil zanje velik napor, saj so bili nekateri že nekaj dni skoraj brez spanja in redne hrane.

Ko je potekal že tretji dan obkrožanja begunjske postojanke in ni bilo niti čez dan niti ponoči iz postojanke nikakršnega sporočila smo 4. maja zjutraj iz štaba ponovno sporočili žandarju Litzenbauerju, da še poslednjič opozori vodstvo posadke,

naj se pripravi na kapitulacijo. Vse je kazalo, da to zadržuje komandant. Če na to opozorilo še vedno ne bi bili pripravljeni položiti orožja, smo mu dali nalogo, da ubije komandanta taborišča, prevzame komando in odpre vrata kaznilnice, da bomo osvobodili zapornike.

Medtem se je pri vaščanih v okolici raznesla novica, da je begunjska graščina na več nestih minirana in da bodo Nemci, pridrso zapustijo Begunje, graščino spustili v zrak skupaj z zaporniki. To smo hoteli takoj preveriti, zato smo poslali člana štaba v Drago, kjer smo imeli ujetih nekaj Nemcev, med njimi tudi upravnika kaznilniškega posestva Pertscha. Ugotovili smo, da je bila ta vest izmišljena, zvijska nemške komande.

Ta dan je bil za vse nas zelo naporen. Živci so bili napeti kot strune. Zaporniki v Begunjah so budno spremljali razvoj pogajanj. Videli so nervozo Nemcev in nestrpno čakali na svojo rešitev. Borci so vedno težje zadrževali napade na naše položaje. Pritisk nemških enot se je večal, neprestano so nas obstreljevale. Napadali so z mitraljezi, bacači in topovi ter hoteli za vsako ceno čimprej prodreti do Begunj. Ker so bili naši borci že tretji dan nepretrgoma na položaju brez pravega počitka, so bili vedno bolj utrujeni, znanjkovalo pa jim je tudi že streliva.

Tudi v štabu odreda smo bili že nestrpni, ker iz graščine Nemci še niso odgovorili z dogovorjenim znakom.

Na nekaterih odsekih so nemške enote medtem že uspele razbiti partizanske položaje pri Zapužah in v Dvorski vasi in so skoraj nemoteno začele prodirati proti Begunjam.

Iz štaba smo poslali v to smer jurišno četo z nalogo, da Nemce zadrži. Na tem odseku se je zopet pričela borba na življenje in smrt. Ura se je že nagibala proti poldnevu, toda Nemci še vedno niso kapitulirali.

Ko je bila situacija že skoraj brezupna, so se pojavila partizanska letala, ki so priletela obstreljevati in bombardirati nemške Transporte, železniško progo in železniški most na Globokem.

V štabu odreda smo brž izkoristili priložnost in jo radijskem oddajniku dobili zvezo z letali. Prosili smo jih, da proletijo Begunje in s tem prestrašijo oblogane Nemce v postojanki. Letalci so razumeli našo depešo in takoj nekajkrat obkrožili Begunje.

Iz štaba smo poslednjič poslali Nemcem v graščino poziv, da se takoj predajo, sicer jih bodo letala začela bombardirati. Tega so se seveda prestrašili in dali z belo raketo znak, da se predajo. Skoraj nismo mogli verjeti, da se je res zabliščala raketa, za katero smo se pred tremi dnevi dogovorili. Imeli smo pripravljenih le nekaj borcev, ki smo jih določili, da gredo z nami v graščino, kajti vse druge smo morali poslati na položaje proti Zapužam, da zadržijo prodirajoče Nemce.

Ostalo nas je zelo malo, zato smo vzeli s seboj, kar je bilo v Dragi. Bili smo člani štaba, kurirji, terenski delavci in borci zaščitne desetine. Kljub negotovosti smo ponosno korakali proti nemški postojanki. Predno smo prišli pred vrata, se mi je vsiljevala misel, da nas Nemci lahko prevarijo. Mislil sem si, čeprav so položili orožje, nas lahko le najhna grupa oboroženih, ki bi bila nekje skrita, zelo hitro postreljeli. Mislil sem na borce, ki so bili na položaju in težko zadrževali Nemce. Vedel sem tudi, da bomo zelo na tesnem s časom za osvoboditev zapornikov. Veliko zaupanje pa sem imel v oba bataljona, predvsem pa v jurišno četo, saj so bili tam najboljši borci, ki so se izkazali v vseh borbah kot prekaljeni, predani in zagrizeno vztrajni.

Ko smo prikorakali k nemški postojanki, nas je pri vходу čakal komendant begunjskih zaporov Glanzer. Bil je brez orožja, predal je raport in izročil ključke zaporov. Čeprav je bila

predaja postojanke formalno-že izvršena, je bila situacija še zelo napeta in dvonljiva. Predalo se je 93 policajev in žandarjev z vso komando. Postrojeni so bili na dvorišču graščine v Begunjah. Odredil sem nekaj borcev, da jih zastražijo in pregledajo, če nimajo pri sebi skritega orožja. Nekaj borcev sem odredil, da pripoljejo konje in vozove, na katere smo naložili orožje in municijo in takoj prepeljali v Drago.

Ob vstopu na grajsko dvorišče je bil pogled na okna v nadstropjih gradu močno pretresljiv. Sto in sto rok nam je narahlo v pozdrav in klicalo: " Rešite nas, rešite nas !" Ineli smo že v rokah velik šop ključev, in da se ne bi z odpiranjem preveč zamudili, smo zahtevali Anžičevo, ki je odpirala zapore pri Nemcih, da je šla z nami in ob naši prisotnosti hitro odpirala.

Naše srečanje z zaporniki je bilo nepopisno in za nekatere skoraj neverjetno. Srečni, s solzami v očeh so se vrstili po velikih hodnikih gradu in odhajali na dvorišče, mimo postrojene in zastražene posadke. Čvrsto bojeno so takoj pokazali pripravljenost, da se vključijo v naše enote. Zahtevali so orožje, da bi tudi oni prispevali svoj delež k našim naprom za splošno osvoboditev. Cesta proti Dragi je bila živa, saj se je pomikalo po njej več kot 600 ljudi. Tetka pa je v tem času, ko smo bili mi v graščini, poskrbela, da so iz begunjskih hiš zavihrale slovenske zastave s peterokrako zvezdo. Prav tako je zavihrala slovenska trbojnica iz cerkvenega zvonika. Morali smo pohiteti še posebno zato, ker smo dobili obvestilo, da so Nemci, ki so od zunaj pritiskali na Begunje dobili pomoč okoli 8000 vlasovcev in da s pomočjo domobrancev naglo prodirajo proti Begunjam.

V Dvorski vasi so bili že spopađi z našo zasedo in ropotanje mitraljezov je bilo zelo pogosto. Streljanje je prihajalo vedno bliže. To nas je še posebno priganjalo, da so bili v pol ure vsi zaporniki izpuščeni iz zaporih sob in celic.

Iz smeri Podgora na skrajnem robu Begunj pod Dobrčo se je tudi že slišalo močno drdranje avtomatskega orožja. Tu so prav tako napadali Nemci in domobranci skupaj z vlasovci. Na vsak način so hoteli prodreti do Begunj in preprečiti osvoboditev, dobiti zapornike, da bi jih postrelili ali poklali in kot ponavadi poskušali naprtiti zločin partizanom.

Zadnji zaporniki, ki so se umikali proti Dragi, že niso mogli več iti po glavni cesti. Pomikali so se kar za jarkom, ki teče iz Drage, kjer so bili kot zadnji odpeljani tudi zajeti Nemci. Vhodna vrata smo zaklenili in ključ vseli s seboj. Vsi so se že umikali, le z obveščevalcem Krstanom sva še ostala in šla zadnja za ujetimi Nemci, ki so bili močno razočarani. Kajti pomoč, ki so jo pričakovali je prišla, toda prepozno, bili so že brez orožja in so se morali pod zaščito partizanskih in najinih brzostrelk pomikati v Drago.

Ko smo prišli v Drago, smo takoj z močnimi zasedami onemogočili nadaljnje prodiranje sovražnika. Nad 200 osvobojenih zapornikov je takoj sprejelo zaplenjeno orožje in se priključilo našim enotam. Sestavili smo iz njih novo enoto in jo skupaj z ostalimi borci Kokrškega odreda poslali v napad proti Begunjam, tako da smo pognali Nemce daleč nazaj do njihovih postojank. Drugi zaporniki pa so bili pod zaščito partizanov v Dragi, dokler nismo Nemce pregnali iz Begunj, nato pa smo jih poslali v prve hiše zgornjega dela Begunj, da so tam dobili potrebno hrano, ki so jim jo prinesli naši kuharji in intendanti.

Ko smo nanreč Nemce pognali iz vasi, smo ponovno šli v begunjski grad, kjer smo dobili še velike zaloge hrane. Vse to hrano smo odpeljali v zgornji del vasi Begunje in skuhali večerjo za partizane in osvobojene zapornike. Pri večerji smo osvobojenim povedali, da še ni konec vojne, da je še vprašanje nekaj dni in vsen možkin, ki so zdravi predlagali, da se priključijo našim vrstam. Ostalim pa smo priporočili, da nekaj dni še ostanejo v Begunjah ali v bližnjih vaseh, kjer je bil teren več ali manj osvojen, ker je še vedno obstajala ne-

varnost, če bi se pre zgodaj vračali domov.

Izvršili smo reorganizacijo Kokrškega odreda. Iz dela borcev Kokrškega odreda in prostovoljcev zapornikov sta bila sestavljena dva nočna bataljona, ki sta takoj odšla čez Poljško planino in Zelenico na Koroško osvobajati Celovec.

Iz ostalih borcev je bil organiziran še en bataljon, ki je ostal v Begunjah za zaščito zapornikov in zaradi nadaljnjih potreb in akcij na Gorenjskem.

Kokrški odred je tako častno izpolnil svojo nalogo in brez večjih žrtev osvobodil 589 zapornikov, ki so bili gotovo že zapisani smrti, in stopil tudi naprej v akcijo za dokončno osvoboditev Gorenjske. Drugi del je krenil čez Stol in, kljub temu da so bile Karavanke v tem času še v debelom snegu, prispeval svoj delež tudi k osvobojevanju Koroške.

SPOMINI NA POTEK POGAJANJ ZA OSVOBODITEV BEGUNJSKIH ZAPORNIKOV

(po pripovedovanju Katarine Šenk-Tetke)

Kot aktivistka v Begunjah in okolici sem imela stalne stike s partizani, posebno s štabom Kokrškega odreda, ko se je zadrževal na območju doline Drage. Stanovala sem ob vходу v Drago, zaradi česar so bili ti stiki še bolj živahni. V zadnjih mesecih okupacije, ko se je situacija na frontah nagibala močno na stran zavezniških sil, pa se je tudi aktivnost v naših vrstah močno povečala. Pri partizanskih borcih je rasla samozavest in prepričanje v hitro zmago. Nence pa je nasprotno začela obdajati panika in strah, kako se bo iztekel konec njihove " neprenagljive " armade.

V Begunjah smo nestrpno pričakovali, da bodo naše enote, ki so se tedaj, konec aprila 1945, nahajale v neposredni bližini Begunj, nekaj podvzele za osvoboditev številnih zapornikov iz begunjskega gradu. In res, v torek, 1. maja 1945 popoldne mi je kurir priresel pismo štaba Kokrškega odreda, v katerem mi sporoča, naj se ob 16. uri javim pri " Kovačku " (Pretnarju). Ko sem prišla tja, so me že čakali komandant Janko Prezelj - Stane in tovariši. Na kratko mi je komandant povedal, zakaj sem prišla, in mi sporočil, naj odnesem komandantu kaznilnice in komandantu policijske postojanke v Poljčah pisni, ki sta vsebovali partizanske pogoje za prodajo. Tistem, ko so me seznanili z vsebino pism, so mi še naročili, da jih moram izročiti v roke naslovljenecv in da se moram vrniti z odgovorom. Trenutno me je prevzel strah in zdelo se mi je, da grem v gotovo smrt. Toda kot vedno sem tudi to najtežjo nalogo sprejela, odločena, da jo izvršim. Naslednjega dne, 2. maja 1945, sem se izpod starega gradu, kjer sem stanovala, s kolesom odpeljala proti kaznilnici. Potrkala sem na železna vhodna vrata, a stražar, ki

sen mu rekla, da moram komandantu taborišča Glanzerju posebno izročiti neko pismo, ni ni hotel in ni snel odpreti. Rekel je, da lahko pismo izročim njemu in da ga bo že on dal Glanzerju, kar pa nisem hotela storiti. Ker sem videla, da sana ne bom ničesar opravila in ker mi je že stražar ukazal, da se unaknem s ceste, sem se peljala naprej proti postojanki v Poljačah, da bi tam poskusila oddati drugo pismo. V Poljačah sem našla na podoben sprejem: stražar ne ni hotel pod nobenim pogojem spustiti na dvorišče. Končno mi je s posredovanjem ing. Franca Potočnika, kmetijskega svetovaleca na posestvu v Poljačah, le uspelo priti v hišo. Ker je bil komandant posadke z večino policistov baje v hajki nekje pri Škofji Loki, kot sem to zvedela kasneje, me je sprejel policist "Racnan", tako smo ga imenovali domačini, ker je pri "Figovcu" na Zgošči pokradel vse rase. Ko sem mu povedala, zakaj sem prišla, me je najprej začudeno pogledal, nato pa je postal nervozen in prevzel ga je srd ter je takrat hotel vedeti za vsebino pisma. Poklical je še štiri druge policiste in vsi so toliko časa pritiskali name, da sem jim povedala, kar sem vedela o vsebini pisma. Na vprašanje, kako sem prišla v stik s partizani, sem si izmislila zgodbico, da so me presenetili v gozdu, kjer sem nabirala drva, in me hoteli kot nemško sodelavko ubiti. Izpustili so me pod pogojem, da osebno odnesem v Poljčce pismo in se vrnem z odgovorom. Policisti so hoteli vedeti, kje sem srečala partizane, koliko jih je bilo in kako so bili oboroženi. Rekla sem jim, da jih je bilo zelo veliko, da so dobro oboroženi in da sem jih slišala govoriti, da naneravajo napasti Poljčce. Po dolgem zasliševanju in medsebojnem posvetovanju, med tem so tudi pismo odprli, so me z ustnim sporočilom izpustili:

"Če bo komandant pristal na predajo, bo ob trinajsti inš visela na njihovi hiši bela zastava. Če zastave ne bo, potem sprejmemo boj." Takoj za tem sem odšla v Drago, da sporočim, kaj sem opravila. Ker nisem dobila nikogar iz žleba odreda, sem vse napisala na kos papirja in se vrnila.

Ponovno sem se odpravila h kaznilnici, od koder me je stražar

zopet napodil. Spomnila sem se, da hodi trgovec Tine Perko v Vrtiliški vrt oskrbovat njihove čebele. Z njegovo pomočjo sem prišla v stik z našim zaupnikom, nemškim orožnikom Litzenbauerjem, poznala sem ga že prej, ko ga je Perko pripeljal na moj dom. Litzenbauerju sem povedala, za kaj gre, nato pa sva se skupaj vrnila v kaznilnico, kjer sem komandantu Glanzerju izročila pismo. Ko me je začel izpraševati, kje sem dobila pismo, sem mu natvezila isto zgodbo kot policistu "Racmanu". Sproti sem si izmišljala vse mogoče o moči partizanov tako, da so Nemci razlili, da je v Dragi cela divizija. Videti je bilo, da mi niso vsega verjeli, kar sem jim pravila. Najbolj je razburilo Glanzerja, ker sem vedela za vsebino pisma. Že prej so sunili, da delam za partizane, a dokazov niso imeli. Glanzer, Brandl, vsi kolovodje so silili vane z vprašanji, mi grozili in zahtevali, da povem vse po "pravici".

Trikrat so me dali med zaslišanjem odvléci v celico in se sami v ten času posvetovali. Vedno, ko so me pripeljali iz celice, so mi stavili vprašanje: "Boste zdaj govorili resnico?" Bila sem že na koncu svojih moči. Glanzer se je drl, da je sranota, da se nemška vojska pogaja z neko žensko in da jo najbolje, če napravijo stvari konec in ne likvidirajo. Na to sem odvrnila Glanzerju, da mi kot posredovalki med njimi in partizani ne smejo storiti ničesar. Kolovodje so se zopet umaknili v posebno sobo na posvet. Končno so pristali na pogajanja. Bili so prepričani, da so obkoljeni z velikimi partizanskimi silami in da ni drugega izhoda. Glanzer je zahteval, da pridejo partizani na pogajanja v kaznilnico. Ker sem vedela, da partizani na to ne bodo pristali, sem predlagala, da bi bila pogajanja v neki hiši v vasi. Po daljšem posvetovanju so pristali, da bodo pogajanja za eventuelno predajo pri "Ještinu" istega dne ob petnajsti uri.

Po tem dogovoru sem zapustila graščino. Nisem mogla verjeti, da sem živa prišla iz kaznilnice. Navdajal me je ponos, da

sem kljub veliki življenjski nevarnosti izvršila svojo dolžnost.

Takoj sem odšla k naši aktivistki Fini, ki je stanovala pri " Ještinu ", in jo obvestila o sklopu, da bodo pri njih razgovori. Čopprav jo je ob tem sporočilu prevzel velik strah, je takoj začela s pripravi. Nato sem s pomočjo Milana Bogatca, obveščevalnega oficirja, dobila zvezo s štabom Kokrškega odreda. Na moj dom so prišli komandant Janko Frenčlj - Stano in še trije tovariši, ki so bili določeni za pogajanja.

Bil je doževen dan. Ob petnajsti uri sem počakala našo delegacijo pred " Ještinom " in jo odpeljala v sobo, kjer so že čakali štirje nemški parlamentarci. Obe delegaciji sta bili močno oboroženi. Ko sem jih predstavila, sem odšla po vasi na oprezovanje, da ne bi Nemci postavili našin zasedo. Pri tem mi je pomagala terenska organizacija, posebno mladinska.

Pripadniki OF so se začeli pripravljati za skrb pripornikov in jih ves čas pogajanj materialno in moralno podpirali. Mladinska organizacija je bila od 2. do 4. maja, ko so trajala pogajanja, stalno na straži in pazila na vsak gib Nemcev v graščini. Prav tako so imeli tudi zunanjo nemško fronto pod stalnim nadzorstvom. O vsaki spremembi v nemški postojanki in na fronti je točno obveščala štab Kokrškega odreda tako, da je bil ves čas na tekočem glede nemških priprav in zunanjega pritiska. AFŽ je skrbela za prehrano partizanskih borcev in za ranjence, pripravljala cvetje in zastave. Tako je bilo ob koncu pogajanj in predaji Nemcev vse pravočasno in dobro preskrbljeno.

Tudi ostalo prebivalstvo Begunj in okolice je bilo v stalni pripravljenosti. Nestrpno so vsi čakali na osvoboditev pripornikov. Kljub strogemu nadzorstvu Nemcev zveze z zaporniki niso bile prekinjene. Po vrtnarju posestva Tonetu smo obveščali pripornike o dogodkih in jih neprestano vlivali poguna. Tone pa nam je prinašal poročila o nemški posadki, da so zelo zaskrbljeni in razburjeni in da v kaznilnici vlada

velika napetost in negotovost. Zvedeli smo tudi, da se Gestapo in policija nekaj prepirata. O vsem tem smo spreti obveščali štab Kokrškega odreda.

V tem trenutku so nad Begunjami nekaj krat zaokrožila partizanska letala. Ko so se letala oddaljila se je nad graščino zableščala bela raketa. Nemci so pristali na predajo. V vasi je nastalo silno razburjenje in veliko veselje. Letela son h krojaču " Vuženkovemu Jožu ", pri katerem son zadnje dni, naročila petdeset novih titovk. Po hišah so se pojavile zastave, ob štirinajsti uri pa je zaplapolala tudi v zvoniku velika dvanajstneterska zastava, ki smo jo sešili v dnovih pogajanj. Od vseh strani so se zbirali ljudje, zvonili so zvonovi, zavladalo je nepopisno veselje.

Med tem je prikorakala pred graščino četa partizanov s štabom Kokrškega odreda na čelu. Komendant taborišča Glanzer jim je izročil ključe zaporov, partizani pa so takoj začeli z osvobajanjem zapornikov. Ljudje, ki so ves čas nostrpno pričakovali izid pogajanj, so navdušeno sprejeli osvoboditelje. Obsipali so jih s cvetjem in se z njimi pristrčno pozdravljali. Vendar jih zaskrbljenost še ni povsem minila. Niso verjeli Nemcem, še vedno so mislili, da inajo pripravljeno kakšno zvijačo. Vse bolj pa se je tudi približevalo Begunjam streljanje in pokanje od zunaj prodirajočih Nemcev in domobrancev.

Po predaji nemške posadke in osvoboditvi zapornikov smo se morali začasno umakniti napadajočemu sovražniku. Zapornike smo napotili v Drago, kjer je bilo za njih že vse pripravljeno. Skoraj po vseh hišah so kuhali zanje in jim delili hrano.

Razorožene Nemce je straža odpeljala zadnje.

Konaj so se poslednji umaknili v Drago, so vdrli v Begunje sovražniki. Med prebivalci je zavladal strah, da se ne bodo. Nemci zaradi praznega gradu in osvoboditve zapornikov naščevali.

Šele po ponovnem izgonu sovražnika je popustila napetost. Ljudje so pod vplivom terenskih organizacij prevzeli skrb za zapornike. Večina se ni hotela več vrniti v kaznilnico. Ostali so po hišah in ljudje so jih radi sprejeli.

Ko pa je nemška novarnost dokončno minila, so se vsi **tisti**, ki se niso mogli vključiti v partizanske vrste, razšli po svojih domovih.

~ Zapisala
prof. Vera Jeršek

K A Z A L O

stran

1. Narodni heroj Matija Verdnik - Tomaž	
.. - Življenjepis	1
2. Spomini Borisa Praprotnika - Tavleta na narodnega heroja Matije Verdika	
.. - Tomaža	8
3. Ivan Bertencelj - Johan: Zadnja pot ranje- nega narodnega heroja Matije Verdika	
.. - Tomaža	13
4. Janez dr. Kmet - Mirko: Smrt narodnega ho- roja Matije Verdika - Tomaža	19
5. Narodni heroj Terezija Dragar - Rozka	
.. - Življenjepis	22
6. Milo Smolinsky: S svojim telesom je zau- stavila vlak	26
7. Martin Prešern: Partizanska akcija Jelov- ške čete na Lancoven, kjer je bila umor - jena Rozka Dragar	33
8. Janko Prezelj - Stane: Borba za osvobodi- tev zapornikov iz begunjske graščine	36
9. Spomini na potek pogajanj za osvoboditev begunjskih zapornikov (po pripovedovanju Katarine Šenk - Tetke)	48

REDAKCIJSKI ODBOR

Franc Konobelj - Slovenko	predsednik
Ivan Bertoneclj - Johan	član
Milan Žakelj - Žirovnik	član
Snilja Gostiša	član
Joža Varl	član
Dušan Bavdek	član

ODGOVORNI UREDNIK

Prof. Vera Jeršek

ZUNANJA OPREMA

Akademski slikar Milan Batista

Kranj

P GORENJSKA

zgodovina

GORENJSKA v borbi /3

94 (497. 4-16) "1941/1945"

026316036

COBISS

IZDAL PORRAJINSKI MUZEJ NOB KRANJ V DECEMBRU 1960